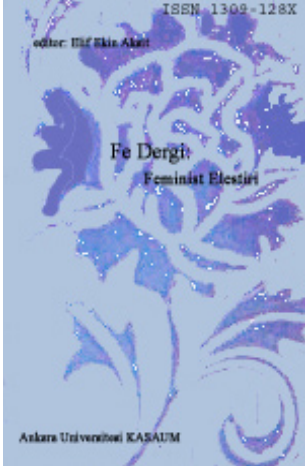

Yayımlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM

Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri Cilt 8, Sayı 1
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

Ev-eksensli çalışan kadınların sosyal ve ekonomik hayatlarına ilişkin bir saha araştırması: Denizli ili örneği
Hasan Aslan

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 15 Haziran 2016

DOI: 10.1501/Fe0001_0000000152

Bu makaleyi alıntılanmak için Hasan Aslan, “Ev-eksensli çalışan kadınların sosyal ve ekonomik hayatlarına ilişkin bir saha araştırması: Denizli ili örneği” *Fe Dergi* 8, no. 1 (2016), 69-90.

URL: http://cins.ankara.edu.tr/15_5.pdf

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

Ev-Eksenli Çalışan Kadınların Sosyal ve Ekonomik Hayatlarına İlişkin Bir Saha Araştırması: Denizli İli Örneği

Hasan Aslan*

Ev-eksenli çalışma, hane içi işleri yürütmek ve aile gelirine katkıda bulunmak amacıyla özellikle kadınlar arasında yaygın olarak görülen bir çalışma biçimidir. Bu çalışmada Denizli ili özelinde tekstil veya tekstil yan sanayinde bir fason işverene bağlı olarak çalışan kadınlar ile herhangi bir işverenden bağımsız olarak çalışan kadınların sosyo-ekonomik hayatlarını karşılaştırmak hedeflenmiştir. Bu bağlamda kadınlar, iki grupta, niçin böyle bir çalışma türünü tercih ettikleri, işin kendilerine olumlu ve olumsuz etkileri, haneye giren ek kazancın boyutu, sosyal hayatlarının durumu gibi konular ekseninde karşılaştırılarak mevcut durumları tespit edilmiştir. Bulgular ortak yönlerle beraber farklı yönler de olduğu yönündedir. En önemli ortak özellik kayıtdışı/likken yapılan işin niteliği ve çeşitliliği, sosyal hayat algısı, aile içi işlerde yardımlaşma gibi konularda farklılıklar tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ev-eksenli Çalışma, Kadın Emeği, Denizli

A field study on the social and economic lives of home-based working women: The example of Denizli

Home-based work is especially seen among the women to carry out houseworks and contribute to their household income. In this study, the aim is to compare socio-economic lives between two groups, the women who work for subcontractor employer and the women who work as self-employed in textile and textile supplier sector, particularly in Denizli. In this context, why the women in two groups prefer the informal employment, the disadvantages and profits of these jobs, the statuses of social life, etc. are compared and the current situations are determined. The most significant feature is informalisation. On the other hand the differences were discovered about the quality and variety of work, social life perception, contribution to house-work, etc.

Key Words: Home-based Work, Women Labor, Denizli

Giriş

II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan Fordist Üretim; Sanayi Devrimi ve Uluslararasılaşmanın bir tamamlayıcısı olarak şekillenen üretim modelini ifade eder. Dönemin genel özellikleri sürekli ve standart mal üretiminin sağlanması, küçük parçalara ayrılan işin bir bant sistemi ile düzenlenmesi, çalışma ilişkilerinin devamlılığı şeklinde sıralanabilir. Çalışma ilişkileri, tipik olarak bilinen standart ve tekrarlanan işlerin tam zamanlı olarak yürütülmesine dayanmaktadır.

1970'li yıllara gelindiğinde ise Fordist Üretim, yerini modern zaman ikamesi olan Post-Fordist Üretim modeline bırakmış; esnek çalışma biçimleri mevzuatlarda yer almaya ve işgücünün istihdamı bu yeni anlayış çerçevesinde tipik çalışma biçiminden sıyrılmaya başlamıştır. Standart ve tekrarlanan iş düzeninden vazgeçilen bu yeni çalışma biçimleri "atipik" olarak adlandırılmıştır. Bu çalışma biçimleri; çağrı üzerine çalışma, kısmi zamanlı çalışma, geçici süreli çalışma, belirli süreli çalışma ve bu araştırmanın konusu olan ev-eksenli çalışma gibi tipik olmayan modellerdir.

Araştırmanın konusu olan ev-eksenli çalışma; bir işverene/alt-işverene bağımlı olarak çalışma, herhangi bir işverene bağımlı olmaksızın kendi hesabına çalışma ve sipariş usulüyle çalışma şeklinde görülmektedir (TÜSİAD 2000, 163; Birleşik Metal İşçileri Sendikası 2003, 16; Turgut 2006, 40; Karadeniz 2011, 106; Metin 2011, 99; Öztepe 2012, 46). Genel olarak ilk iki çalışma biçimi literatürde daha geniş yer bulmakla beraber,

* Pamukkale Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

sipariş usulü çalışmadan “ara tür” olarak bahsedilmektedir (Hattatoğlu 2000, 168; KEİG 2014, 1). Sipariş usulüyle çalışma, bu araştırmada hem bağımlı hem de bağımsız çalışanlarda birlikte görüldüğü için ayrıntılı şekilde ele alınmayacak, temel ayırım bağımlılık esası olacaktır.

Bağımsız ev-eksenli çalışmanın; geleneksel el işleri, hediyelik eşyalar, çeyizlik eşyalar üzerine yoğunlaştığı; bağımlı çalışmanın ise konfeksiyon, havlu, şeker, ayakkabı, elektronik, sigara-tütün yapımı, büro tipi işler gibi sanayi ve hizmet sektörlerindeki çeşitli işler üzerinde yoğunlaştığı ve gittikçe yaygınlaştığı söylenebilir (Birleşik Metal İşçileri Sendikası 2003, 16). Buna ek olarak bağımlı ve bağımsız çalışmayı, pratikte, birbirinden tam anlamıyla ayırmak mümkün değildir. Çünkü niteliği itibarıyla ev-eksenli çalışma; ücretli çalışma ve bağımsız çalışmanın bir kesişim alanında bulunmaktadır. Bir işverene bağımlılık, ücretsiz aile işçiliği yahut kendi hesabına çalışma bir kesişim halindedir (Erdut 2005, 35).

Konunun diğer bir boyutu ev-eksenli çalışmanın kadınlar tarafından yürütülmesine ilişkindir. Nitekim ev-eksenli çalışma, Türkiye’de 1980’lerdeki ihracata dayalı büyüme stratejisinin benimsenmesiyle artış gösterip ulus üstü piyasaların rekabetlerinin artışı ve ülkenin büyümeye yönelik yeni tutumu ile hızlı şekilde yayılmıştır. Bu yayılış ise ev-eksenli çalışmanın, kadın emeğinin görece ucuzluğunun sosyokültürel kimi etkenlerle bir araya gelerek kadınlar arasında yaygınlık göstermesine yol açmıştır (EVÇAD 2015, 11). Ev-eksenli çalışmanın eldeki veriler ve saha araştırmaları ışığında özellikle kadınlar arasında görüldüğü ve bu kadınların eğitim durumlarının ilkököl ve altı düzeyinde yoğunluk gösterdiği bilinmektedir.¹

Yerli literatürde üzerine oldukça araştırma yapılan kadınların ev-eksenli çalışması, çeşitli sebeplerle evine sıkı şekilde bağlanan kadınlar arasında görülmesiyle de ilişkili olarak yüksek oranda kayıtdışılığa zemin hazırlamakta; düşük ücret düzeyi, sosyal güvencesizlik, sosyal hayattan kopuş gibi unsurlarla nicelik ve nitelik bakımından yüksek çıktı sağlayan kadın emeğini değersizleştirmektedir. Kazanmak zorunda kalan kadın da ona ekmeğini veren altışveren de bu kayıtdışılığa karşı çıkmayarak tüm olumsuz unsurlara zımnen ve/veya bilgisizce onay vermektedir. Çünkü kadın az da olsa kazanmak zorundayken işveren de emek maliyetinin minimizasyonunu gerçekleştirmektedir. Bununla birlikte bağımsız olarak ev-eksenli çalışan kadınlar ise kazançlarını hem üretime hem pazarlama işini birlikte yürüterek elde ederken kayıtdışılık konusunda benzer tutumlar sergilemektedirler.

Araştırma kapsamında Denizli ili özelinde, ev-eksenli olarak bağımlı ve bağımsız çalışan kadınların sosyal hayat ve ekonomik durumlarını tespit etme ve karşılaştırma amaçlanmaktadır. Bu bağlamda kadınların niçin böyle bir çalışma türünü tercih ettikleri, işin kendilerinden götürdükleri, elde edilen kazancın boyutu, sosyal hayatlarının durumu gibi konularda karşılaştırılması yapılarak mevcut durumları tespit edilecektir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır: Bu bölümlerin ilki, ev-eksenli çalışmanın literatür taramasını içermektedir. İlgili başlıkta ev-eksenli çalışmanın nedenleri ve yarattığı sorunlar ele alınacaktır. Bu çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde ise bağımlı ve bağımsız çalışma ayrımının temel alınmasıyla yapılan alan araştırmasının bulguları yer almaktadır. Burada ulusal mevzuatta İş Hukuku içerisinde yer almasa da nitelikleri itibarıyla işçi sayılacak bağımlı çalışanlar ile nitelikleri itibarıyla küçük girişimci sayılacak bağımsız çalışanlarla yapılan görüşmeler ışığında bulgular değerlendirilecektir. Çalışmanın son bölümünde genel bir değerlendirme yapılarak konuya ilişkin sorunların çözümüne öneriler getirilecektir.

1. Türkiye’de Ev-Eksenli Çalışma ve Kadın

Türkiye’de ev-eksenli çalışma, bir enformel istihdam biçimi olarak 1980’lerin ikinci yarısında gelişmeye başlasa da özellikle 1990’lardan bu yana süregelmektedir. Küresel ekonominin büyümesi ve buna bağlı oluşan küresel üretim zincirinin bir halkası olarak artan enformel düzen, kadınların tam zamanlı ve kayıtlı istihdamını azaltırken kayıtdışılıktaki payını (ev-eksenli çalışma nedeniyle ve aracılığıyla da) arttırmaktadır (Atasü-Topçuoğlu 2012, 6).

1.1. Ev-Eksenli Çalışmanın Nedenleri

Özellikle bağımlı çalışmada kayıtdışılık ve bunun işverene katkısı düşünüldüğünde maliyet minimizasyonu ve/veya doğası gereği hanede fertlerin yardımlaşmasıyla yapılabilen iş tercih edilebilir. Karadeniz, 2009 yılı Hanehalkı İşgücü Anketi ham verilerini kullanarak kayıtdışılık oranını kadında %98,2 iken erkekte %80,1 ve genelde %96,8 olarak bulmuştur (Karadeniz 2011, 107). Aynı yıl için kendi nam ve hesabına çalışanlar için de hesaplayan Karadeniz, bu oranı tarım dışı sektörde kadın için %83,9, erkek için %54,4 ve genelde %59,1 olarak bulmuştur (Karadeniz 2011, 114).

Çalışan kişi açısından bu şekilde çalışma ihtiyacı, birçok nedene dayandırılmaktadır. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün (KSGM 2014, 20) raporunda ev-eksenli çalışmayı tercih eden kadınlar için önde gelen sebeplerden birisi *çocuk bakım hizmetlerinin yetersizliğidir*. Bu haliyle, küçük çocuğu olan kadınlar için evde bulunmak bir zorunluluktur ve eğer çalışıp gelir elde etmek bir zorunluluksa çalışma ancak evdeki işlerle birlikte ev-eksenli olarak yürütülecektir. Çünkü çocuğa bakmak, kadını eve bağlamaktadır. Özer ve Biçerli de çocuğun bırakılacak bir yerinin olmayışı yahut bu imkanların pahalı oluşu sebebiyle kadının ya kayıtdışı biçimde ev-eksenli çalışmayı tercih ettiği ya da tamamen işgücüne dahil olmamaya yöneldiğini belirtmektedir (Özer ve Biçerli 2003-2004, 67; Toksöz 2013, 297). Öte yandan (bakım hizmetlerinden bağımsız bir şekilde) kadının kendi inisiyatifıyla *evde çocuğuna bakma sorumluluğunu hissetmesi* de evde çalışmada önemli bir etkidir (Hattatoğlu 2000, 128; Tan 2007, 32).

KSGM'nin raporuna göre *eğitim ve vasıf düzeylerinin düşüklüğü*² de ev-eksenli çalışmanın bir gereğesidir. Beşeri yatırımları yeterli olmayan kadınlar için iş tercihi, ev-eksenli çalışma yönünde olmaktadır. Yumuş'un belirttiği gibi nitelik düzeyi düşük olan kadın, işgücü piyasasına girmek istediği takdirde ücretli işler yerine evdeki gelir getirici faaliyetlere yönelmektedir. Bu yöneliş kayıtdışı bir şekilde parça başına üretim veyahut küçük işletmelerde çalışma şeklinde görülmektedir (Yumuş 2011, 42).

Çalışma yaşamında atipik bir istihdam biçimi olarak ev-eksenli çalışmanın *eğreti istihdam*³ boyutuyla ele alınması, bu istihdamın tercih edilmesinin gerekçelerini çeşitlendirecektir (KEİG 2015, 9-14). *Tercih edebilme gücünün yokluğu*, yüksek işsizlik haddi ve maddi zorunluluklardan dolayı çalışmak durumunda olan kadın için bu çalışma bir kabulleniş şeklinde gerçekleşebilmektedir. Çünkü kadının tercih şansı yoktur. Bu tercihsizlik, kadının evde yürütmek durumunda olduğu geleneksel rolünün devam ettirilmesi ve işgücü piyasasının mevcut hali dolayısıyla işveren tarafından verilen (ikincil) işi kabul etme zorunluluğundan kaynaklanmaktadır.

Öte yandan kadınların ev hizmetleriyle ilgilenmeleri de tercih seçeneğini sınırlayan en önemli unsurlardan birisi olarak düşünülmelidir (Tablo 1). Öyle ki ev bakım yükümlülüğü altında olan kadın, çalışma hayatını bir kenara bırakıp geleneksel görevlerini yerine getirip işgücü kapsamı dışına çıkmaktadır. Ancak işsizlik, maddi zorunluluk, vd. haller ev içindeki görünmeyen işlerle birlikte çalışmak zorunda kalan kadın için tek seçeneğin ev-eksenli çalışma olarak görülmesine yol açacaktır.

Tablo 1: İşgücüne Dahil Olmama Nedenlerinin Cinsiyete Göre Dağılımı (2014)

		İş aramayıp çalışmaya hazır olanlar ¹	Mevsimlik çalışanlar	Ev işleriyle meşgul olanlar	Öğrenciler	Emekliler	Çalışamaz halde olanlar	Diğer	Toplam
2014 Genel	Toplam	2 484	94	11 589	4 470	3 827	3 922	1	28 200
	Erkek	984	27	-	2 220	3 003	1 410	814	8 089
	Kadın	1 501	67	11 589	2 250	824	2 512	445	20 112
								1	
								368	

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketleri, bin kişi, 15+ yaş

Piyasadaki güçsüz ve ikincil konum kadının evde çalışmasının bir diğer nedenidir. Kadının işgücü piyasasında zayıf konumda olduğu kabul edilmektedir. Eyrenci ve Bakırcı, benzer şekilde kadınların evde çalışmayı tercih etmelerinin yalnızca ailevi yükümlülüklerini yürütme zorunluluğundan değil, aynı zamanda işgücü piyasasındaki zayıf konumlarından da kaynaklandığını belirtmektedir (Eyrenci ve Bakırcı 2000, 11).

Hananın düşük gelir seviyesi, kadını ev-eksenli çalışmaya yönelten bir unsurdur. Aile gelirine katkıda bulunmak isteyen kadın için bu işin tercih edilmesi söz konusu olmaktadır. Bu haliyle düşünüldüğünde, kadının isteksiz bir çalışması söz konusudur.

Ev-eksenli çalışmanın sebepleri, çeşitlenen bakış açılarıyla da değişiklik göstermektedir. Örneğin Atasü-Topçuoğlu'nun sosyalist feminist yaklaşımla irdelediği ev-eksenli çalışma olgusu, Ankara'nın gecekondu

¹“Ümidi kırılmış işgücü” ve “diğer” olarak iki grupta ele alınan bu grup için veriler toplam olarak tabloya eklenmiştir.

mahallelerine yönelik yaptığı saha araştırması bulgularıyla toplumsal cinsiyetçi nedenlere dayandırılmaktadır (Atasü-Topçuoğlu 2010, 91). Bu bağlamda evde çalışmada *toplumsal cinsiyetçi rolleri oynama zorunlulukları* önemli bir gerektir. Kadınların daha çocuk yaşlarda maruz kaldıkları cinsiyetçi-adaletsiz tutumlar, erkek çocuğun okuyup meslek sahibi olmasını isteyen ebeveynlerin, kadınların okumalarının önünde engel teşkil ettiğini ifade eden bir nedendir. Okuyamayan kadın, herhangi bir beşeri altyapıya sahip olamayacağından (genel işsizliğin de etkisiyle) toplumun ona biçtiği rolü oynayarak el emeğini evinde üretip satmaya yönelecektir. Atasü-Topçuoğlu kadının eğreti çalışmasının, (bireylere sinmiş olan tüketim fetişizmi ve yabancılaşma ile) kapitalizm ve (kadın-erkek arasında yüzyıllardır süregelen toplumsal hiyerarşinin ön kabulü ile) patriarkal düzenin birbirine eklenerek yaratıldığını belirtmektedir (Atasü-Topçuoğlu 2009, 95; Erdut 2011, 64). Toksöz'e göre de kadın çalışması, erkeğin otoritesini sarsan bir durumdur; Turgut da doğumundan itibaren ayrımcılığa uğrayan kadının erkekten daha iyi bir işte çalışmasının hoş görülmeceğini ifade etmektedir (Turgut 2006, 46). O halde, gelire ihtiyaç duyulması halinde kadına ya tamamen kadınların çalıştığı bir ortamda ya da kendi evinde çalışması konusunda bir dayatma söz konusu olacaktır (Toksöz 2013, 294).

1.2. Ev-Eksenli Çalışanların Sorunları

Ev-eksenli çalışma, uygulamada enformelliğin yoğunluğuyla birlikte birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Bu sorunlar sosyal güvencesizlik, çok emek-düşük kazanç, uzun sürelerle çalışma-sosyal ilişkilerin unutulması, iş sağlığı ve güvenliğine dair herhangi bir güvenlik önleminin olmaması, işgücü kazancının net değerinin görünenden düşük olması,⁴ vb. önemli bir boyuttur.

Düşük ve düzensiz ücret, kanuni haklardan yoksunluk ev-eksenli çalışanların tipik sorunlarıdır. Ev-eksenli çalışan kadınlar düşük gelir elde etmektedir (Eyrenci ve Bakırcı 2000, 17). Ev-eksenli çalışmanın bir nedeni de olan düşük gelir seviyeleri, aynı zamanda bu tür çalışmanın bir sonucudur. Düşük ücret ve kayıtdışıktan kaynaklanan diğer hakların (hastalık, analık izinleri, sigortalılık, vb.) yokluğu ile işin süreksiz niteliği yahut ücretin ödenmesinde yaşanan aksaklıklar dolayısıyla elde edilen kazancın düzensizliği ev-eksenli çalışmanın önemli sorunlarından. Karadeniz, işçi haklarını gözetmesi gereken işverenin; iş güvencesi, kıdem-ihbar tazminatları, sigortalılık, asgari ücret, yıllık ücretli izin, vb. konulardan kaçındığını belirtmektedir (Karadeniz 2011, 107).

Düşük düzeydeki ve işin süreklilik arz etmemesinden kaynaklanan düzensiz ücret, aynı zamanda ödemelerde aksama ile daha ciddi bir boyuta ulaşmaktadır. Kümbetoğlu'nun alan araştırmasındaki tespiti, ücretlerini zamanında alamayan kadınların, ödemelerin küçük taksitler halinde yapılmasından ve aksatılmasından şikayetçi olmaları yönündedir (Eyrenci ve Bakırcı 2000, 18).

Atasü-Topçuoğlu, araştırmasında aynı işin yapılmasına rağmen farklı ücretlendirmenin olduğu hallerin varlığını tespit etmiştir. Bu anlamıyla *aynı işe farklı ücret* önemli bir sorun olarak görülmelidir. Öyle ki fason firmanın doğrudan verdiği işten elde edilen kazanç, bir aracıdan alındığı takdirde önemli düzeyde düşebilmektedir (Atasü-Topçuoğlu 2010, 121).

Uzun sürelerle ve uygunsuz ortamlarda çalışma ev-eksenli çalışmanın karakteristik bir özelliği ve buna bağlı önemli bir sorunudur. Kayıtdışılığın varlığı bir kenara bırakılsa bile mevzuatta konuya ilişkin çalışma ve dinlenme sürelerine dair hüküm yokluğu, yoğun işlerin olduğu dönemlerde uzun sürelerle çalışmaya sebep olmaktadır (Önder 2013, 140).

Çocuğun görünmeyen çalışması, uzun çalışma sürelerinin bir diğer olumsuz sonucudur. Nitekim işin yetiştirilmesi bağlamında hane fertleri de -özellikle çocuklar- bu çalışmaya dahil edilmektedir (Eyrenci ve Bakırcı 2000, 17). Çocuk işçiliğinin artması olarak nitelendirilen bu durum, çocuğun ücretsiz ve uzun zamanlarla çalışmasına neden olmaktadır (Eyrenci ve Bakırcı 2000, 22).

Öte yandan çocuğun çalışması, *toplumsal cinsiyetçi yaşantının kendini beslemesi* sorunu ile de bağlantılıdır. Coğunlukla kadın tarafından tercih edilen ev-eksenli çalışma, hane içinde ihtiyaç hallerinde veya süreklilik arz edecek şekilde fertlerden yardım alma ile yürütülmektedir. Bu yardım, hane içinde daha çok kız çocuklarının katıldığı bir faaliyet olup toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sonraki kuşaklara aktarılması anlamına gelmektedir (Erdut 2011, 78).

Ev-eksenli çalışmada iş güvencesi kayıtdışılıkla orantılı bir şekilde düşüktür. Konuya devlet açısından yaklaşıldığında da durumun kabul edildiği görülmektedir. Ulusal İstihdam Stratejisi'nde ülkemizdeki güvenceli-tipik-tam zamanlı işler ile güvencesiz-atipik-esnek işler arasında tabakalı bir işgücü piyasasının varlığından bahsedilmektedir (ÇSGB 2014, 27). Bu anlamıyla iş güvencesizliği önemli bir sorun olarak kabul edilmektedir.

Bununla birlikte bağımlı çalışmada, işveren yahut aracı tarafından işin elinden alınması korkusu, *performans ve çalışma zamanı baskısına* da yol açabilmektedir (KEİG 2015, 10). Üstelik bu korku bir süreklilik biçiminde kendini göstermektedir. İşe olan bağımlılık düzeyi yüksek olduğu takdirde korkunun sürekliliği ve buna bağlı zaman yoksulluğu da şiddetlenmekte; zaman yoksulluğu, evde çalışan kadın için evdeki hizmetleriyle birlikte daha ağır bir düzeye ulaşabilmektedir.

İşçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerinin olmaması, ev ve işyerinin aynı olduğu bir ortamda önemli problem olarak düşünülmektedir. Genellikle kayıtdışı olarak yürütülen ev-eksenli çalışmada, işçi sağlığı ve iş güvenliğine önem verilmemektedir (Berkün vd. 2015, 53). Evde yahut şahsi atölyede herhangi bir önlem alınmaksızın yürütülen işlerin riski; hem hane hem de iş ortamını birlikte barındırdığı için ikiye katlanacaktır.

Ücret ve diğer çalışma koşullarında temsilde yetersizlik, geniş bir tabakanın sesini duyurmasının önündeki engel olarak en önemli sorundur. Ücretin ve diğer iş koşullarının belirlenmesinde çalışanın temsil edilememesi, hakların elde edilmesinde önemli bir engeldir. Kayıtdışılıkla birbirini destekleyen bu savunmasızlık, sendikaların faal olmadığı ortamda sosyal diyalog mekanizmalarını da tıkamaktadır (Urhan 2009, 84; KEİG 2015, 12).

Sosyal hayattan dışlanma, ev-eksenli çalışmanın diğer bir boyutudur. Ev hizmetlerini yerine getirme konusunda avantajı olan ev-eksenli çalışma; iş hayatıyla birbirine eklenildiğinde kadını tamamen eve bağımlı hale getirmektedir. Söz konusu edilen dışlanma, kadının çalışmasının kendisini evine kapatması şeklinde görülen bir dışlanmadır. Çünkü kadın, iş ve gündelik hayatını evinde yaşamakta, sosyal yaşam alanlarından ise uzak kalmaktadır (Aktaş 2013, 263).

2. Araştırmanın Amacı, Yöntemi, Sınırları

Araştırmanın hedefi, Denizli ili özelinde tekstil-konfeksiyon ve türevi işlerde ev-eksenli çalışan kadınların bağımlı ve bağımsız çalışma biçimlerine göre sosyoekonomik yapılarının karşılaştırmasını yapmaktır. Tekstil sektörünün seçiminin iki sebebi vardır. Birincisi Denizli ilinde bu sektörün güçlü oluşudur. Tekstil sektörünün il içerisindeki önemli konumu sektörde, hem işyerleri hem de evlerde güvencesiz istihdam ve yüksek kayıtdışılık oranlarını beraberinde getirmektedir (KEİG 2013, 94). İkinci gerekçe, kadınların bu tür işlerde erkeklere göre daha çok tercih edilmeleridir. Evrenin genişliği, örnekleme ulaşmada kolaylık sağlaması açısından önemli bir unsurdur.

Araştırma yöntemi olarak nitel araştırma seçilmiştir. Çünkü nitel araştırma, bireylerin istatistiklerle eşitlendiklerinde *eşsizliklerinin gözden kaçırılacağı* zamanlarda tercih edilmelidir (Creswell 2013, 48). Dolayısıyla araştırma konusunun sübjektif birçok faktöre bağlı iken her katılımcının konuya farklı bilgiler ekleyebileceği düşüncesi nitel araştırmayı daha tercih edilebilir kılar. Öte yandan geleneksel ataerkil araştırma yöntemlerinden farklı olarak kadının ikincil konumu ve baskı altında tutulmasını açıkça gösteren feminist yaklaşımla irdelenmesi, nitel araştırmayı, konunun kadın ile ilgili olması açısından tutarlıdır (Punch 2011, 135). Nitekim feminist bakış; cinsiyetin rolü, pozitif ayrımcılık, sosyal değersizleştirme, aile içi güçsüzlük gibi *araştırma dışı kalmış* konuları ele alması açısından konuyla doğrudan ilişkilidir (Creswell 2013, 30).

Veri toplama tekniği olarak yarı yapılandırılmış soru formuna dayanan derinlemesine mülakat ve gözlem tercih edilmiştir. Konunun kadın çalışması olarak görülmesinden hareketle feminist etnografiye uygun şekilde hazırlanan sorular, eril bakış açısından sınırlarak dış özellikleri de yansıtacak şekilde düzenlenmiştir. Literatür taraması ve soru formunun hazırlanmasının ardından yapılan görüşmeler 25.04.2015 tarihinde başlamış, 25.05.2015 tarihinde tamamlanmıştır. Toplam katılımcı sayısı, 19'dur. Bu katılımcıların (biri, hem çalışan hem de aracılık işi yapan) 10 tanesi fason bir işverene bağlı olarak ev-eksenli çalışan kadınlardır. 8 tanesi, kendi hesabına ev-eksenli çalışan kadınlardır. 1 katılımcı ise Denizli'de önemli tekstil fabrikalarıyla yoğun iş hacmine sahip olan bir fason işverendir. Örneklemin yaş aralığı 34-67'dir.

Evren içerisindeki örneklemin seçiminde kartopu tekniği kullanılmıştır. Bu tekniğin kullanılmasındaki amaç, (özellikle bağımlı çalışan kadınlarda) katılımcıların araştırmadan çekinmesidir. Katılımcılara kendilerinin tanıdığı kişilerle ulaşarak ve kimliklerinin saklanacağı güvencesi verilerek araştırmaya güven duymaları sağlanmıştır.

Sonuç olarak 4 farklı fason işyerine bağlı çalışan toplam 10 katılımcı ile görüşme yapılmıştır. Bu katılımcılar; Ayşe,⁵ Büşra, Ceylan, Derya, Elif, Gamze, Hülya; Mine; Neşe ve Seda olarak adlandırılmışlardır. Katılımcıların ilk yedisi A işyerinde; kalanlar sırasıyla B, C ve D işyerine bağlı olarak çalışmaktadır. Kendi hesabına çalışan kadınlara erişimde ise Girişimci Kadınların Desteklenmesi Derneği (GİKAD) önemli rol üstlenmiştir. Dernek aracılığıyla ulaşılan, herhangi bir işverene bağlı olmadan, genellikle sipariş üzerine gelen

işleri ücret karşılığı yapan 5 katılımcı (Şeyma, Tülay, Umut, Yağmur, Zeynep) ile görüşmeler yapılmıştır. Kendi hesabına çalışan iki katılımcıya (Hatice, Gülay) kartopu tekniğiyle, sonuncusuna ise (İlknur) ise haftada bir kez kurulan El Emeği Pazarı'na giderek direkt ulaşılmıştır. Bünyesinde üç yüzden fazla işçi çalıştıran altışveren (Rüveyda) doğrudan tanıdık aracılığıyla araştırma hedefine yönelik seçilen bir katılımcıdır. Mevcut durumda on civarında ihracat işiyle uğraşan müşteri firması bulunmaktadır. Katılımcıyla yapılan görüşme, araştırmaya fason işletmecinin ev-eksenli çalışmaya ve çalışanlara bakış açılarını yansıtmaya açısından önem arz etmektedir.

3. Araştırmanın Bulguları

3.1. Mevcut İşin Türü ve İş Deneyimi

Mevcut işin türü incelendiğinde bağımsız çalışanlarda daha nitelikli işler söz konusuken bağımlı çalışanlarda (atölyede çalışanlar hariç) düşük nitelikli, tekdüze ve basit, standart işler söz konusudur.

❖ Bağımsız Çalışanlarda Durum

Bağımsız çalışan kadınlarla yapılan görüşmelerde bu kadınların yaptıkları işler örgü, dantel, örgü-dantel kombini, dikiş, nakış, boncuk işleme üzerine yoğunlaşmıştır. Çıkan ürünler: oyalar, bebek patikleri-kazakları-elbiseleri, uçları işlenmiş şallar, anahtarlık, vb. geniş yelpazede çeşitli ürünlerdir.

İş, çoğunlukla sipariş usulüyle⁶ yapılmaktadır -ki bu da iş çeşitliliğinin gerekçelerinden biridir-. Eğer sipariş söz konusu değilse ev-eksenli çalışan kadın, kendi çalışmak istediği işle ilgilenebilmektedir. Öyle ki yapılan ürün, büyük bir çaba ve zaman gerektirmeyen, ortalığı kirliletmeyen bir ürün olduğu takdirde, bu iş her yerde yapılabilmektedir. Komşu ziyaretleri, boş vakitler, televizyon başında geçirilen süreler gibi her an yanında bulundurulabilecek küçük işler, siparişlerin olmadığı dönemlerde daha çok tercih edilen işlerdir.

Piyasaya girişte sosyal çevrede yapılan işin görülüp beğenilmesi, geçmiş iş deneyimleri, sosyal çevrenin geniş olması gibi faktörler etkili olmaktadır. Yani katılımcılar, ellerinde var olan bilgilerin yahut çevrelerinin etkisiyle ekonomik anlamda bu faaliyetlere yönelmektedir.

❖ Bağımlı Çalışanlarda Durum

Örnekleme yer alan, eve iş getirme şekliyle çalışan kadınların siparişi aldıkları fason işletmeler, işçilere sırasıyla şu işleri yaptırmaktadır:

- A işyeri: Katılımcı Ayşe, Büşra, Ceylan, Derya, Elif, Gamze, Hülya'nın çalıştığı bu fason işletmenin faaliyeti; 500'lü paketlerdeki liflerin (el havlularının) köşelerinin makasla temizlenmesi, bu paketlerin temizlenen liflerle tekrar doldurulup bantlanıp servise verilmesinden ibarettir. İşyeri hemen hemen her sabah katılımcıların hanelerine servisle gelip bitmiş işleri alıp yerine yeni paketleri bırakmaktadır. A işyerinin getirdiği işler özellikle kış aylarında hemen hemen tükenmekte, öteki mevsimlerde yoğunluk kazanmaktadır. Kullanılan girdiler temizleme makası ve banttandır. Makaslar 2-2.5 TL olup bedelini çalışan karşılamaktadır. Makas, kullanıma göre bazen 2 ay bazen 1 yılı aşan sürelerle kullanılabilir. Bant da benzer fiyatta olup bedelini işveren karşılamaktadır.
- B işyeri: Katılımcı Mine'nin çalıştığı bu fason işletme; katılımcıya havlu ve taş getirmektedir; katılımcı ise getirilen havlulara taş basma işinin evde ön hazırlığının ardından kendi atölyesinde preslemeyle işini tamamlamaktadır. Girdiler; bant, taş ve pres makinesidir. Kendisine ait pres makinesi dışındaki girdileri de çalışan temin etmektedir.
- C işyeri: Katılımcı Neşe'nin çalıştığı bu fason işletme, nevresim parçalarını katılımcıya vermekte; katılımcı ise evinin alt katında kullandığı atölyede gelen bu işlenmemiş parçaları dikerek birleştirmektedir. Girdiler ip ve makinelerdir. Makineler çalışanın olup ipliğin giderini işveren karşılamaktadır.
- D işyeri: Katılımcı Rüveyda'nın işyeridir. Rüveyda aracılığıyla ulaşılan Seda ise bu işletme adına çalışan işçilerden biridir. D işyeri, öteki işyerleri gibi işleri servisiyle çalışanlarına taşımaktadır. Katılımcının yaptığı işler ponpon, nakış, bağlama, düğüm, büküm işleridir. Bu bağlamda D işyeri diğerlerinden farklı bir örnektir. Getirilen işler

görece çeşitlilik arz etmekte ve işler, kış aylarında yoğunluk kazanmaktadır. Girdiler genel olarak kasnak, iğne ve makastır. Bu girdileri çalışan karşılamakta; işin çeşidine göre ip, kurdele ve boncuk gibi girdilere ihtiyaç duyuluyorsa bunu işveren karşılamaktadır.

Katılımcıların içinde buldukları faaliyet, temel işleridir. Nitekim bu işleri yaparken başka bir işle uğraşmaları genel olarak mümkün değildir. Yalnızca bazı katılımcılar, boş zamanlarında kendi hesaplarına ürettikleri eliş ürünlerini ya araçlara ya da doğrudan müşterilere satmaktadır. Kadın, fason işte çalışmalarının yanında fırsat ve zaman bulabiliyorlarsa sipariş usulü yahut doğrudan (günler gibi ortamlarda) satış işine yönelmektedir. Bu anlamıyla bağımlı ve bağımsız çalışma iç içe geçmiş bir halde görülmektedir. KSGM'nin raporunda benzer durum, kadının kayıtdışı çalışmasının bir şekli olan endüstriyel-ev eksenli çalışma ile geleneksel eliş faaliyetleriyle gelir kazanmanın birbiri arasında bir geçişliliğe sahip olması şeklinde belirtilmektedir (KSGM 2014, 19). Ancak bu geçişlilik, saha araştırmasında tam anlamıyla endüstriyel-ev eksenli çalışmayı bırakıp geleneksel elişine yönelme yahut bunun tersi şeklinde gerçekleşmediği; iki işin bir arada götürülmesi şeklinde tespit edilmiştir.

Saha araştırmasının bu -ara dönem satışı- bulgusu, Hattatoğlu'nun konuyla ilgili İstanbul'daki kendi hesabına çalışanlar hakkındaki bulgularıyla örtüşmektedir (Hattatoğlu 2000, 169). Yalnız, Hattatoğlu'nun bulgusu, fason çalışmadan artan sürelerdeki ara dönemleri, alınan siparişe doldurmayı kapsarken bu araştırmanın bulgusu, zaman konusundaki esneklikle ilintilidir.⁷ Katılımcı Derya, verilen siparişi, kendi inisiyatifinde belirlediği saatlerde işi aldığı kişiye ürününü hazırlayıp götürmektedir.

Piyasaya girişte ya doğrudan aracılık işi ya da o işi yapan arkadaş-akraba-komşunun aracılık etmesi söz konusudur. İşletmeler, doğrudan işçi aramak yerine bir aracı yahut o işi yapanların çevrelerinden faydalanarak işçilerini temin etmekte ve iş dağıtımını servislerle hanelere gelerek araçlara bırakmaktadırlar. Fason işveren Rüveyda'nın ifadeleri de durumu özetlemektedir:

"Bu çığ gibi... Nasıl biliyor musun? Bir tanesini bulduğunuzda... bayanların ikili iletişimleri normalinden çok fazla... Bir erkeğe göre çok çok fazla. Bir tane bayana ulaşmanız demek akabinde 20 kişi demek. 20 kişiden bir 20 kişi daha demek... Şu an benim 300-350 arası bir şey var. Yani çok çok hani diplerdekini tanyor muyum dersen tanıdığım da var tanımadığım da. O derece geniş bir kadro var şu an."

❖ Ortak Yönler

Katılımcıların içinde buldukları faaliyet, mevcut durumda temel işleridir. Başka bir işin yürütümü genel olarak söz konusu değildir. Konuyla ilgili işler, *ekonomik anlamı dışında* uzun yıllardır yapılmaktadır. Elishlerine yatkınlıklarıyla sosyal hayatlarında işe başlayan katılımcılar ekonomik anlamda ise piyasaya daha sonraki dönemlerde dahil olmaktadır.

Bir katılımcı dışında hepsinin geçmiş iş deneyimi bulunmaktadır. Bu deneyim, kimi katılımcıda tek bir iş iken kimi katılımcıda birden fazla iştir. Geçmiş işler arasında terzilik, tekstil fabrikasında işçilik ve ayakkıcılık, fason işverene bağlı işçilik, kendi atölyesinde tekstil ve yan sanayi işlerinde çalışma, (fasonda çalışanlar için) bağımsız şekilde üretilen eliş ürünlerinin satışı, halı dokuma, temizlik, yemek işleri, ayakkabı üretimi, peçete katlama, kasiyerlik, markette çalışma, hurdacılık vb. bulunmaktadır. Görüldüğü gibi geçmiş ve mevcut işler genellikle elişine yatkınlık gerektiren faaliyetlerden oluşmakta, tekstil ve yan sanayi dallarında yoğunlaşmaktadır.

Geçmiş işlerin bırakılma nedenleri arasında işveren kaynaklı sebepler (sigorta yapılmaması, makine öğreteceği vaadine rağmen öğretilmemesi, kötü niyetli olduğu düşünceleri, vb.), ailevi gerekçeler (hamilelik ve çocuk bakımı), o işte tutunamama, sağlık sebepleri ve emeklilik yer almaktadır. Mevcut durumda bağımsız çalışan katılımcı Hatice'nin bağımlı çalışma tecrübesi ve çevresinde gördükleri fason işletmeciliğin durumunu göstermesi açısından kıymetlidir:

"...Ben fasonlara da yaptım birkaç iş. Dantel olarak. Bu havlu yapan yerlere... Onların üzerine motifler yaptım. Ama onun da çok bir katkısı olmadı. Yani çok az veriyorlar diye onu çok yapmadım. Örgüye çok olmuyor... (arkadaşlarını anlatmaya başlıyor) parça başına çok düşük ücretler alıyorlar. Bana verilen parça da mesela, ben gül yapacaktım, gül 25 kuruştı ve ben 2 saatimi harcıyordum. O yüzden yani benim kaç haftamı aldı, bir haftamı aldı... 9 lira para aldım. 36 tane yaptım."

3.2. Kazanç, Kazancın Harcanması ve Bu Gelire Bağlılık Düzeyi

Hane gelirleri içerisinde kadının elde ettiği kazancın payı, genel olarak ekonomik zorunluluklar yüzünden çalışanlar için önemli boyutlara ulaşabilirken ekonomik amaçlı olmayan çalışmalarda düşük düzeyde kalabilmektedir. İşin getirisi düşük olsa da kadın daha çok çalışarak kazancını arttırabilmektedir.

❖ Bağımsız Çalışanlarda Durum

Toplam hane gelirleri⁸ sorulan katılımcıların çoğu, bu soru karşısında net bilgi verememektedir. Çünkü işlerinden elde ettikleri arzi kazançların niteliği hane gelirinin düzensiz olmasına yol açmaktadır. Standarda bağlı olmayan bu gelirlerin en önemli sebebi, işlerin **sipariş miktarına ve türüne** bağlı olmasıdır. Kazançlar, siparişin yoğun olduğu dönemlerde artmakta, aksi dönemlerde azalmaktadır. Elde edilen aylık arzi kazanç bazen 100 TL olurken bazen büyük işlerde 1200 TL'yi bulabilmektedir. Umut'a kazancının hane bütçesi içerisindeki payı sorulduğunda verdiği yanıt işe girişinden şu ana kadarki gelişimi ve kazancına dair birçok fikrini göstermektedir:

"%20 kesin deriz. Mesela bu aydan bahsedelim, ben bu ay 350 milyona yakın giriş yaptım eve. Göze görünür ne var? Hiçbir şey yok. Ama yaptım, var. Ben mutlaka bir tutanaktır, tutuyorum. Yani ben de bileyim ne olduğunu. Girişimi çıkışımı. Yaptığım iş bana çok zevk veriyor. Beni huzurlu yapıyor, kimseye muhtaç değilim. Kimseden bir şey dilenmiyorum, önceden ben çok utanıyordum. Hani 'dileniyordum' gibi mi geliyor? Çok utanıyordum. Ama bu gururu ben burada gördüm. Yani kendimi 'düşük bir insansın, muhtaç bir insansın' gibi hissediyordum. Burada yapılan işin gurur duyularak yapıldığını gördüm ve artık hiç şey yapmıyorum, ben üretiyorum ki kendim kazanıyorum ki gurur duyuyorum bundan. Bunu yapamayan çok insan var. Ben bunu üretebiliyorum ve çok şaşıyorlar. 'Aa Umut, ne kadar başarılısın' ve bak bu bana gurur veriyor. Para kazanmasam da olur. Güven ve huzur veriyor"

Kazanç tutarlarının farklı olmasında **katılımcılar arasındaki ekonomik farklılıklar** da önem arz etmektedir. Sosyoekonomik durumu görece iyi olan Yağmur için çalışmak bir zorunluluktan ziyade sevilen bir işi istenen vakitte yapmaktır. Ekonomik anlamda görece daha düşük düzeyde gelir elde eden katılımcılardaysa daha fazla çalışıp daha çok kazanma eğilimi mevcuttur.

Kazançların farklı olmasında gözlenen diğer bir değişken **pazara erişimdir**. Sosyal çevre ve diğer faktörlerle oluşan müşteri potansiyeli, kazanç artışında önem arz etmektedir. Dernek üyesi katılımcıların kolektif bir şekilde çalışmaları ve onların işlerinden duyulan memnuniyetler, bireysel şekilde pazar oluşturmaya çalışan katılımcılara göre pazar kanalına erişimde ciddi avantajlar sağlamaktadır. Çünkü tek başına pazar arayan ev-ekslenli çalışan kadınlara göre hem dernek bünyesinde kolektif şekilde hem de bireysel şekilde pazar arayan Girişimci Kadınları Destekleme Derneği (GİKAD) üyelerinin ellerine gelen iş daha fazla ve daha sistematik olduğundan kazanç da o denli artmaktadır.

Öteki unsurlar; kadınların herhangi başka bir işte çalışmaları ya da emeklilikleri karşılığında elde ettikleri bir gelirin varlığı-yokluğu (gelire ihtiyaç durumu), boş zaman varlığı, çalışma konusundaki isteklilik, vb.dir. Katılımcıların bir bölümü kazançlarını ifade etmekten kaçınsa da bu kazançların sayılan değişkenlere bağlı olarak çok farklı olduğu görülmektedir. Öyle ki *"Hiç kazanmıyorum"*, *"Ayda ortalama 1000 TL kazanıyorum"*, *"8 ayda 300 TL kazandım"*, *"Ortalama 200 TL kazanıyorum"*, *"Pazar masraflarımı çıkarıyorum"*, *"Aylık ortalama 400 TL"* diyen katılımcıların farklı ihtiyaç düzeyleri, pazara erişim kanalları, iş yapma istekliliği, başka işte çalışıp çalışmama, vb. sebeplerle kazançları farklı olmaktadır.

❖ Bağımlı Çalışanlarda Durum

Toplam hane gelirleri sorulan katılımcılar, bu soru karşısında net bilgi verememektedir. Çünkü kendi işlerinden elde ettikleri kazancın belirsizliği, hane gelirinin düzensiz olmasına yol açmaktadır. Standarda bağlı olmayan bu gelirlerin en önemli sebebi, **iş miktarının değişkenliğidir**. Kazançlar, işlerin yoğun olduğu dönemlerde artmakta, aksi dönemlerde azalmaktadır. Katılımcıların bir tanesi hariç hepsi elde ettikleri gelirin ürünlerin gelmesine bağlı olduğunu ifade etmektedir. Eşi asgari ücretle çalışan katılımcı Derya kendi kazancının tamamen dalgalı olduğunu şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Bazı 200 lira oluyor; bazı 300 lira oluyor; bazen 600 lira oluyor. Malın gelişine bağlı (araştırmacı tarafından en fazla ne kadar kazandığı soruluyor) 700. O da bir kere tabi. Hiç etmediğimiz dahi oluyor kışın. Arada iki ay üç ay boşluk oluyor.”

Kazancın elde edilmesinde ürünlerin gelmesinin dışında **el becerisi farklılıklarının** ve **tecrübenin** de iş yapabilirliği ve ücreti etkilediği belirtilmektedir. İşte uzmanlaşan kadınlar, sürekli-standart-tekrarlanan işi yapmada o işe yeni başlayan kadının el becerisi iyi olsa bile ona göre çok daha hızlıdır. Yahut el becerisine göre daha kazançlı işi, becerisi yüksek olan kadınlar almaktadır.

Elde edilen kazancın farklılık göstermesinin diğer bir nedeni **gelire ihtiyaç düzeyidir**. Örneğin maddi zorunluluktan kaynaklanan bir gereksinim varsa katılımcı, fason işletme ile aracılık yapan kişilerden daha fazla iş almaya çalışmaktadır. Aracı, kadının o işi zamanında bitirebileceğini düşünürse kadına daha fazla kazanma imkanı tanımaktadır. Öte yandan maddi zorunluluktan ziyade ekstra gelir elde etmek isteyen kadın için de durum tersidir. Aracıya sürekli çalışabileceğini ancak yoğun olmaması isteğini belirten kadına o düzeyde iş verilmekte ve o denli düşük ücret verilmektedir. Elif durumu “benim yaptığım ya 150 liralık oluyor ya 160 liralık oluyor. Bazen 200 liralık. O kadar yapıyorum yani ben.” sözleriyle ifade etmektedir.

Öte yandan yapılan **işin yeri** de ücretin miktarını etkilemektedir. Kendi atölyelerinde çalışan kadınlar evde çalışan kadınlara göre daha çok kazanmaktadır. Bu kazanç, yapılan işin niteliğinin daha fazla olmasıyla da doğru orantılı olarak farklılık göstermektedir.

Ev-eksenli çalışma karşılığında elde edilen kazancın olmaması durumu -sosyo-ekonomik durumları görece iyi olanlar dışında- katılımcılar tarafından hanelerini **oldukça zora sokacağı** belirtilmektedir. Genel olarak, hanenin genel giderleri, çocuklara yapılan harcamalar, taksitli borçlar, şahsi harcamalar, vb. harcamaların tek maaşla yahut emeklilik aylığıyla karşılanamayacağı ifade edilmektedir. Bu anlamıyla yapılan iş, genellikle aile bütçesine katkıdır ve zorunludur. Elde edilen bulgu, Atasü-Topçuoğlu'nun (2010) Ankara'da yaptığı saha araştırmasının bulgusunu desteklemektedir.

❖ Ortak Yönler

Her hanede katılımcıların eşlerinin elde ettikleri bir kazanç (emeklilik, esnafılık, işçilik, memuriyet, vb.) söz konusudur. Bazen bu gelir, kadınların çalışması ile emekli eşlerin çalışması (servisçilik, katılımcının yaptığı el emeği işi, vb.) ve katılımcının emekli aylığı alması şeklinde üç kazanç kalemine ulaşmaktadır. Ancak hanenin toplam geliri değişkenlik göstermekte ve net bir miktar belirtilememektedir.

Kazançların nerelere harcadığı sorulduğunda yanıtlar pazar masrafını çıkartmak, taksitleri karşılamak, çocukların harcamalarına katılmak, eşin masraflarında eksikleri tamamlamak, genel giderleri (doğalgaz, su, elektrik faturası, vb.) ödemek, kira ödemelerine destek olmak, şahsi harcamalar yapmak, akrabalara harcamak şeklinde geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Harcamaların türü, sosyoekonomik duruma bağlı olarak değişmektedir. Öyle ki hane kazancı 1500 lira olan ailede kadın, ev masraflarına yardım ederken; eşin geliriyle evin idame edilmesi sağlanıyorsa, çocuklara ve kendine harcama yapabilmektedir.

3.3. Çalışma Saatlerinin Esnekliği ve Yoğunluğu Üzerine

Çalışma saatleri nitelik itibariyle esneklerdir. Çünkü kadınlar, aldıkları işi evde istedikleri saatlerde, kendilerine en uygun zamanlarda yürütebilmektedir. Ancak bağımlı çalışanlar arasındaki esneklik, aslında *sözde esnek* bir yapıdadır:

❖ Bağımsız Çalışanlarda Durum

Kendi hesabına çalışan katılımcıların tümü, siparişlerin yoğun olduğu dönemlerde işlerinin arttığını ancak çalışma saatlerini seçmede özgür hareket ettiklerini belirtmektedir. Katılımcılar için mevcut işlerinde uzun saatler değil, ancak devamlılık arz edecek şekilde hemen her gün çalışmaları esastır. Genel olarak günlük ortalama 3-5 saat arası esnek çalışma söz konusu olsa da sipariş dönemlerinde yoğunlaşan, ev işlerinin olmadığı dönemlerde zaman değerlendirme amacıyla yapılan çalışmalar söz konusudur.

Kimi hallerde (örneğin Hatice'ye göre tığ işi varsa) yapılacak iş için kesinlikle sipariş gelmesi beklenirken kimi hallerde sipariş olmasa bile istenilen ürün üzerine çalışılabilmektedir. Bu ürünler daha rahat pazarlanabilecek ve görece ucuz olan ürünlerdir. Oysa tığ, vb. ince emek isteyen ürünler için hem fazla zaman harcanması hem de verilen emeğe karşılık ücret anlamında da yüksek bir getiri sağlaması düşünüldüğünden sipariş beklenmektedir.

❖ Bağımlı Çalışanlarda Durum

Bağımlı çalışan kadınların tümü, ürünlerin yoğun olduğu dönemlerde işlerinin arttığını ve çalışma saatlerini seçmede özgür hareket edemediklerini belirtmektedirler. Gözlemler, ya işlerin çok yoğun olduğu ya da hiç olmadığı yönündedir. Katılımcılar için mevcut işlerde uzun saatlerle ve (ürün geldikçe) devamlılık arz edecek şekilde hemen her gün çalışmaları esastır. Ceylan, ürünlerin temizlenmesi için verilen günde (genelde ertesi günün belirsiz saatleri) geldiklerinde işlerin tamamlanması gerektiğini belirtmektedir. Gözlemler, işin yetişmemesi halinde kadına verilen işin azaltılması şeklinde bir yaptırıma tutulduğu yönündedir.

Aracılar için elde ettikleri ücret dışında çalışma saatleri konusunda da bir ayrıcalık vardır. Bu ayrıcalıklı hal, A işyeri çalışanlarının da bildiği bir durumdur ve çok zorda kalma halinde Ayşe'den o gün iş yapmamak için izin almak zorundadırlar.

3.4. Aile İçi Yardımlaşma ve Ev İşlerini Yetiştirebilme Durumu

Mevcut işlerin yürütümünde ve ev işlerinin yürütülmesinde bağımlı ve bağımsız çalışanlar arasında önemli farklar bulunmaktadır. Özellikle bağımlı çalışanların çoğunlukla hane içinden ve sürekli şekilde yardım aldığı görülürken bağımsız çalışanlarda geçici yardımlar söz konusu olmaktadır.

❖ Bağımsız Çalışanlarda Durum

Ev-eksenli olarak bağımsız çalışan kadınların gelir getirici faaliyetlerinde çok sıkışmadıkları sürece aile içinden yardım almadıkları görülmektedir. Bu anlamıyla yapılan örgü, dikiş, nakış işlerine katılımcıların tek başlarına yeterli olduklarını göstermektedir.

Ev-eksenli çalışan kadınların hepsi ev işlerini de yetiştirebilmektedir. Öte yandan katılımcıların tümü (yalnız yaşayan Şeyma hariç) ev işlerinde siparişlerin yoğun olduğu dönemlerde hane içinden veya dışından yardım aldıklarını belirtmektedirler. Yemek, ev temizliği gibi konularda özellikle eşlerden ve kız çocuklarından yardım alınmaktadır.

❖ Bağımlı Çalışanlarda Durum

Ev-eksenli olarak bağımlı çalışan kadınların gelir getirici faaliyetlerinde genellikle aile içinden yardım aldıkları ve bu yardımın sürekli olduğu görülmektedir. Katılımcılar tarafından işin tüm aşamalarına tüm aile fertlerinin hemen hemen tamamının (özellikle eşler) yardım ettiği ifade edilmektedir. Bulgu, Kümbetoğlu, vd.'nin (2012) hanedeki erkeklerin yardım etmedikleri bulgusuyla uyuşmamaktadır (Toksöz 2013, 299). Öte yandan yapılan işlere sürekli olmasa da yoğun dönemlerde yardım eden aile fertleri özellikle ağır işler (taşınma, kaldırma, paketleme, vb.) ile basit işleri (tekrarlanan, kolay işler) yaparak yardım etmektedir.

Ev-eksenli çalışan kadınların geneli, ev işlerini de yetiştirememektedir. Aile içindeki yardımlar genellikle süreklilik arz edip özellikle eş ve kız çocuktan alınmaktadır.

3.5. Evde Çalışma İsteğinin Sebepleri

Bağımsız ve bağımlı çalışan katılımcı kadınların fabrikada bir işçi olarak çalışma yerine, el emeği ürünlerinin üretim-pazarlama-satış zincirinin tamamını üstlenmelerinin yahut fason işletmeye bağlı olarak çalışmalarının benzer gerekçeleri olduğu tespit edilmiştir. Bunlardan ilki aile bakım yükümlülükleridir. Evde bir hanenin varlığı, kadının evde çalışması için bir gerektirir. Çocuk ve eş ile bakmakla yükümlü olunan diğer kişiler, kadını eve bağlamaktadır. Aktaş'ın (2013, 263) bulgusu da hem bağımlı çalışanlarda hem bağımsız çalışanlarda aile bakım yükümlülüklerinin evde çalışmayı tercihte önemli bir sebep olduğu konusunda bu araştırmayı desteklemektedir. Öte yandan çoğu katılımcı evlidir ve hepsinin bakmakla yükümlü olduğu bir hane söz

konusudur. Bu yükümlülükler; çocuk, kardeş ve ebeveyn bakımı şeklindedir. Böylece dışarıda çalışmak yerine evde çalışmak tercih edilmektedir. Çocuk bakım yükümlülükleri, Öztepe'nin (2012, 237) ve Hattatoğlu'nun (2000, 141) bulgularıyla örtüşmektedir. Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinde yapılan çalışmanın verileri de evli kadınların ev-eksenli çalışmayı tercih ettiklerini göstermektedir (EVÇAD 2015, 15). Araştırma kapsamında görüşülen fason işyeri sahibi Rüveyda'ya göre de kadınların bu şekilde çalışma isteği annelerin hem çocuklarına vakit ayırma hem de çalıştığı için eşleriyle yüzgöz olmamalarından kaynaklanmaktadır:

"...Daha çok, hani çocuklarına zaman ayırmak isteyen bayanlar... Yani 'çocuğumun okul toplantısına gideyim ama bir yandan da eşimle de yüzgöz olmayayım' hani, 'çalışıyorum diye' Anladın mı? Çalışma saatleri esnek olsun deyip... öyle bayanlar."

Evde çalışma isteğinin sebepleri arasında yaş önemli bir unsur olarak görülmektedir. Şu anki yaşın fabrikada işçilik yapmaya engel olacağı düşüncesi söz konusudur. Katılımcılara sorulan tamamlayıcı sorulara verilen cevaplar ise genel olarak *"genç olsaydım ve sigortanın önemini bilseydim, çalışırdım"* şeklindedir.

"Makine bilmeme" ve fabrikadaki işin beğenilmemesi gibi unsurlar kadını evde çalışmaya iten faktörlerdendir. Fabrikada çalışma deneyimi olan katılımcılar için işveren ve vardiyalı çalışma sistemi odaklı sorunlardan dolayı işçi olarak çalışmak tercihe engel bir sebeptir. Bulgu Hattatoğlu'nunki (2000, 142) ile uygunluk göstermektedir.

Kadınların evde çalışmayı tercih etmesinin diğer sebepleri genel olarak subjektif farklılıklara dayanmaktadır. Subjektif unsurlar; emeklilik, mevcut başka bir işin varlığı ve yapılan işin bir ek iş olarak görülmesi, iş arayıp bulamama, standart çalışma düzenine uyum sağlayamama, sıkılganlık, tecrübesizlik, bilgisizlik, işi yapan fazla kişinin/rakibin olmaması,⁹ sağlık sorunları, geçmiş iş deneyimlerinde yaşanan olumsuzluklar olarak sayılabilir. Çalışma kararını başkalarının alması da subjektif bir farklılıktır. Toplumsal cinsiyetçi tutumlar kadının ev dışında bir işte çalışmasını engellediği için kadın için evde çalışma, tek seçenek haline gelebilmektedir. Katılımcılardan biri, gençliğinde önce babasının sonra da eşinin evde oturması, çalışmaması isteğine boyun eğmek durumunda kaldığını belirtmiştir. Öte yandan Öztepe'nin (2012, 238) Denizli özelindeki araştırmasında az sayıda da olsa rastlanan "erkeğin dışarıda çalıştırmaması" durumu bu örnek dışında söz konusu değildir. Uyuşan bulgular, Denizli'de kadının dışarıda çalışmasına yönelik genellikle sert bir tutum olmadığını göstermektedir.

3.6. Müşteriler Hakkında

Müşteri konusu iki grup için farklı sorularla değerlendirilmiştir. Bağımsız çalışanlara müşteriye erişim kanalları ve bu konudaki çabaları hakkında sorular yöneltilmişken bağımlı çalışanlara müşteri bilgisinin varlığına ilişkin sorular yöneltilmiştir.

❖ Bağımsız Çalışanlarda Durum

Müşteriye erişim, büyük oranda sosyal çevreden (komşu, akraba, tanıdık) faydalanma şeklinde gerçekleşmektedir. Genel olarak müşteriye erişim ve pazarlama konularında faydalanılan bu kanalların başında arkadaş çevresi (komşular, akrabalar; arkadaş ve komşu çevresinin çevresi) gelmektedir. Bu kanallar kadın için müşteriye erişimde en önemli kanaldır. Doğrudan satışlar yahut siparişle satışlar için en sık kullanılan ve kazancı da doğru etkileyen en etkili kanaldır.

Hattatoğlu (2000, 173) sosyal ağların önemini Avcılar'da yaptığı araştırmasında tespit etmiştir. Bu çalışmada da müşteriye erişim kanalı olarak "geniş çevre" varlığı katılımcılar tarafından sürekli belirtilmiştir. Çünkü geniş çevre hem müşteriye erişimde bir köprü hem de doğrudan müşteriye ifade etmektedir. Bir arkadaş çevresi kadının yaptığı ürünlerin hem alıcısı hem de taniçıcısı konumunda bulunmaktadır.

Çıkan ürün sipariş usulü¹⁰ elde edilmemişse ev-eksenli çalışan kadın, doğrudan pazara çıkıp müşteriye erişim şeklinde pazarını oluşturmaktadır. Bu halde sosyal çevrede ürünler (özellikle günlerde) sergilenerek tanıtılmakta yahut Pelitlibağ El Emeği Pazarı örneği gibi doğrudan müşteriye sunulmaktadır.

Pazara erişimde *günlerin* payı azımsanmayacak düzeydedir. Homososyalleşme alanı olarak görülen günler, kadınlar arasında kurulan önemli bir ticaret kanalıdır. Kadınlar, evde ürettikleri el emeği ürünlerini katıldıkları günlerde yanlarında getirip tanıtmakta ve hem gün içinde satış yapabilmekte hem de (ürünler

beğenilirse) pazarlarını genişletebilmektedir. Böylece hem sipariş kanalıyla kazanç elde edebilmekte hem de elindeki ürünleri direkt satışa sunabilmektedir. Ürünlerini 15 güne bir katıldığı günlerde tanıtan Yağmur şu sözlerle durumu anlatmaktadır:

“...4-5 tane de günüm var bunun yanında. Çünkü satışları orada da iyi yapılabiliyorsunuz. O arkadaş çevresinde, gün ortamında da. Müşteriye de o şekilde ulaşıyorum zaten”

İnternet (sosyal medya, internet siteleri, vb.) üzerinden müşteriye erişen katılımcılar da söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında günler veyahut diğer sosyal mekanizmalardan uzak olan kadınların değişen ve gelişen dünya şartlarından faydalanarak müşteriye eriştiği söylenebilir.

❖ Bağımlı Çalışanlarda Durum

Ev-eksenli çalışan kadınlar, üretimde/hizmette (bu işin kime ve hangi fason kanalıyla yapıldığını bilmeksizin) kendi paylarına düşeni yaptıktan sonraki süreci bilmemektedirler. Bu durum Atasü-Topçuoğlu tarafından *mikro bilinçli saklama* olarak adlandırılmıştır. Bu saklama hali, kadının ürettiği malı kimin için ürettiğinden, nihai satışın kime ve ne kadara yapıldığından habersiz çalışmayı, yani kısaca pazar bilgisine sahip olmamayı içermektedir (Atasü-Topçuoğlu 2012, 93). Atasü-Topçuoğlu'nun saha araştırmasının bu neticesi, bu çalışmada da çoğunlukla desteklenmektedir. Buradaki fark, doğrudan fason işletmenin işverenine yahut aracı işçiye yakınlığı bulunan kadınların kısmen de olsa bilgiye erişebildikleri yönündedir.

Rüveyda'ya göre işçilerin müşteri firmalara ait bilgilerinin varlığı önem arz etmemektedir. Çünkü ona göre iş yapılıp ücreti alındıktan sonra görev tamamlanmaktadır. Kendisinin görevi iş almaya çalışmak, yapılacak işi anlatmak ve işi dağıtmak iken çalışanların işi o işi yapıp bitirmektir:

“Bazıları biliyorlar. Çok meraklıdır kadınlar. Ben çok fazla bilmelerini istemem. Ya da bilsinler de çok sorun değil. Ben bile şu ürünümün nereye, hangi ülkeye gideceğini bilmiyorum ki. Çok da merak etmiyorum. Ben görevimi yerine getiriyorum. Nereye gitti, diye soruyorlar bana sürekli. Neresi bu, onun mu bunun mu? Bazılarına verdiğim cevap 'sana ne!'. Kurmak zorunda kalıyorum bazen kusura bakmasınlar. Biz orasında değiliz. Sen alacağın paraya bak kardeşim bu kadar. Artıniyet olanları söylemiyorum işin gerçeği”

3.7. Çalışma Zamanı İle Eve Ayrılan Zaman Dengesi

Çalışma zamanı ile eve ayrılan zaman dengesi hem bağımsız çalışanlarda hem de bağımlı çalışanlarda işlerin yoğun olmadığı ve işlerin yoğun olduğu dönemlerde farklılık arz eden sonuçlar doğurmaktadır. Çalışma nitelik olarak esnek yapıdadır.

❖ Bağımsız Çalışanlarda Durum

Satışların ve siparişlerin yoğun olmadığı dönemler dışında çalışma saatlerinin kısa, esnek, ancak düzenli sürdüğü işler, ev hayatı ile çalışma hayatına ayrılan zaman dengesini bozmamaktadır. Çünkü iş hayatı ile gündelik hayat, iç içe geçmiş bir biçimde ve birbirini engellemeyecek düzeydedir. Bu dönemlerde yapılan işler yoğun çaba gerektirmeyecek, görece uygun fiyatlı olsa da her daim pazarlanabilecek ürünlerden seçilmektedir. Örneğin patikler, bebek kıyafetleri, bereler, vb. görece basit ama talebi çok olan ürünlerdir.

Satışların ve sipariş usulü alınan işlerin yoğun olduğu dönemlerde (elde edilecek kazancı önemseyen kadınlar açısından) ev hayatı ile iş hayatına ayrılan zaman dengesi bozulmaktadır. Normalde her işini yetiştirebilen kadın, ev işlerinde ve zorda kalırsa el işinde hane fertlerinden yardım almaktadır.

❖ Bağımlı Çalışanlarda Durum

Günün kısıtlı 24 saatini çalışmak ve evlerine ayırmak ikilisinde harcayan kadınların gündelik ortalama çalışma saatleri, genellikle evlerine ayrılan vakitlerle iç içe geçmektedir. Evinin dışındaki kendi atölyesinde çalışan katılımcılarda da benzer şekilde ziyaret edilen atölyelerinde televizyon gibi ev unsurları görülmüş, küçük çocuklara burada bakıldığı ve aile fertlerinin burada yardımlaşmaları tespit edilmiştir.

A işyeri çalışanları, haftanın ortalama 6 günü ve günde ortalama 4-5 saatlerini evde çalışmaya ayırmaktadır. Bu çalışmaları, katılımcıdan katılımcıya değişmektedir. Tecrübe ve el becerisinin etkisiyle kimi katılımcı bir paketi (500lük el havlusu) 1,5 saatte bitirirken yeni başlayan kimi katılımcı 2-2,5 saatte bitirebilmektedir. Kimi günler kadın başına 6 çuval (3000 havlu temizliği) geldiği olmakta ve bu durum hem kadını hem haneyi gece yarısına kadar çalışmaya zorlamaktadır. Katılımcı Neşe, haftanın 5 günü belirsiz saatlerle (işin geliş saati vd. unsurlara bağlı olarak) bazen akşam 7 bazen gece 12'ye kadar çalıştığını belirtmektedir. Katılımcı Seda, haftanın 6 günü genelde sabah 8'de başlayıp akşam 8-9'a kadar çalıştığını ve öğlen 1 saat gibi bir süreyi dinlenmekle geçirdiğini ifade etmektedir. Katılımcı Mine, haftanın her günü ve günde ortalama 15 saat (evde ön hazırlık ve atölyede pres makinesiyle geçen sürelerin tamamı) çalıştığını belirtmektedir. Hafta sonlarını dahi eşiyle birlikte yoğun iş saatleriyle çalışmakla geçirmektedir. Katılımcı Mine, eşiyle birlikte günlük ortalama 15 saat çalışması karşılığında düzinesi 9 TL'den günde 25 düzine tamamlamaktadır. Dolayısıyla yaptıkları iş, ciddi bir kazanç kalemi olsa da ağır çalışma şartları katılımcıyı ve eşini yıpratmaktadır.

Katılımcı işveren Rüyeyda'ya göre verilen iş, kadınların kendilerine kalmış bir esnekliğe sahiptir. Ona göre, işçiler işverenin (teslimat zamanlamasına uyulduğu takdirde) saat sınırlaması koymayıp istedikleri saatlerde özel hayatlarına istedikleri saatlerde iş hayatlarına yönelebilmektedirler. Ancak bazı durumlarda acil işler gelmekte ve işçiler, (Rüyeyda'nın enformel bağları aracılığıyla) uykularından feragat edip o işi tamamlamaktadır. İşlerin gelişleri ise tamamen esnek olup işin niteliği ile teslimat zamanlamasına bağlıdır. Öyle ki teslimat zamanlamasına dikkat edilen kimi işler haftanın iki günü dağıtılırken kimi işler ise zorluğundan dolayı ayda bir verilmektedir. Gözlemler, işverene yakın olan çalışanların iş memnuniyetlerinin görece yüksek olduğu yönündedir.

3.8. Sosyal Hayat

Sosyal hayatları genel olarak işlerinden bağımsız olarak düşünülemez olan ev-eksenli olarak çalışan kadınların -bağımlılık esasına göre ayrımları dikkate alındığında- sosyal hayat algılarının çok farklı olduğu tespit edilmiştir.

Bağımsız çalışan katılımcıların sosyal hayatlarını devam ettirdikleri (komşu-akraba ziyaretleri, dışarıda yemek yeme, ailece piknik, yürüyüş, bilgisayarda oyun oynama, günlere katılma, torunlarla vakit geçirme, vb.) görülmektedir. Ancak sosyal hayatlarından geri kalmak istemeyen katılımcılar için en önemli sorun yoğun çalışma temposu altında gün sonunu getirmekte yaşadıkları problemlerdir. Bu hallerde çoğu zaman uykudan fedakarlık edildiği görülmektedir. Hem eve ayrılan zaman hem çalışma zamanı hem de sosyal hayat üçgeni bu çalışma şekline sahip kadının uykudan fedakarlık etmesine sebep olmaktadır.

Katılımcıların uzun tatil dönemlerindeki durumlarına dair sorulan sorular, örneklemin iş hayatlarından uzaklaşıp uzaklaşamamalarına dair bilgiler edinmeyi amaçlamıştır. Örneğin katılımcı İlknur için yaz tatilinin iki anlamı bulunmaktadır. Birincisi akraba ziyaretleri için memlekete gitmek iken ikincisi hazırladığı ürünleri memleketinde de satmaktır. İşlerinin sosyal hayatlarını engelleyip engellemediği sorulan katılımcılar (İlknur hariç) net bir şekilde sosyal hayatlarının işlerinden etkilenmediğini belirtmişlerdir. Fason işletmede çalışma geçmişi de bulunan Tülay, kendisine yöneltilen iş hayatının sosyal hayatını engelleyip engellemediği sorusuna *"İşle alakalı değil, maddi durumla alakalı. Çünkü yaptığım işi yanımda da götürebiliyorum"* verdiği yanıtla yapılan (dikiş makinesi, vb. kullanılmayacaksa) işin niteliğinin sosyal hayatı engellemeyeceğini belirtmektedir.

Bağımlı çalışanlarda ise durum farklıdır. Düzensiz gün ve saatlerle, yoğun çalışma süreci ev-eksenli çalışmanı yalnızlaştırmaktadır (Birleşik Metal İşçileri Sendikası 2003). Günlük ve haftalık rutinlerine dair sorulan sorularda katılımcıların sosyal hayatlarında devam ettirdikleri faaliyetlere verilen yanıtlar, *sosyal hayat algısının* özellikle televizyon izlemek ve fatura ödemeye gitmekten ibaret olduğunu göstermektedir. Yalnızlaşan birey, akraba ziyaretleri gerçekleştirirse de daha çok kendi işini yapan komşularıyla irtibat kurmaktadır. Ceylan için Pazar günü sosyal aktiviteleri şunlardır: *"İşte boş kalırsam parka falan gidiyoruz. Ama o da... ütün oluyor, çamaşırın oluyor, ev temizliği oluyor... akraba ilişkisi falan kesiliyor artık. Oturup kalkma bitiyor. Zaten kardeşlerim, annem-babam da yok burada. Uzaktan akrabalar var. Onu da... gitmeyiveriyorum..."*

A işyerinde çalışan katılımcılar için genellik arz edecek günlük rutini, Ceylan şu sözlerle ifade etmektedir:

“Sabah saat altıda kalkıyorum. Saat yediye kadar kahvaltıyı hazırlıyorum. M. Amcanı (eşi), E. 'yi (kızı) falan gönderiyorum. Saat 8'e kadar da yapılacak işlerimi, evlerimi toparlıyorum, yemek kurulacaksa yemek kuruyorum. Çünkü elim ermiyor benim akşama kadar. Ondan sonra mal gelirse mal yapıyorum. Akşam onlar geldiğinde akşam yemeğini hazırlıyoruz. Yemek yiyoruz, çayımızı içiyoruz. Ondan sonra yatıyoruz işte. Hani mal varsa mal yapıyoruz E. ile. (mal yoksa yemekten sonra ne yapıldığı soruluyor) Mal yoksa dinleniyorum, televizyon seyrediyoruz... çayımızı içiyoruz, meyvemizi yiyoruz.”

Katılımcıların uzun tatil dönemlerine dair sorulan sorular, örneklemin iş hayatlarından uzaklaşıp uzaklaşamamalarına dair bilgiler edinmeyi amaçlamıştır. Bu anlamıyla katılımcıların tamamı, dini bayramlar dışında çalıştıklarını, bazen dini bayramlarda da iş yoğunluğu varsa çalışmak zorunda olduklarını belirtmişlerdir. Sosyoekonomik durumları görece iyi olan katılımcıların bir bölümü her yıl yahut iki yılda bir yazları kısa sürelerle (5-7 gün) sahil beldelerine veya akraba ziyaretlerine şehir dışına çıktıklarını ifade etmektedir. Katılımcılar için tatilin anlamı genellikle, akraba ziyareti ve evde dinlenmedir.

İşlerinin sosyal hayatlarını engelleyip engellemediği sorulan katılımcıların çoğunluğu net bir şekilde engellediğini belirtmiştir. Öteki katılımcılar içinse “işin ne zaman geleceğinin belirsizliği” sosyal hayatın önündeki tek engeldir. İşin geleceği saatin ve hatta günün bilgisizliği, onların yapmak isteyip de yapamadıkları sosyal faaliyetlerini engellemektedir. Çalışma hayatında hurdacılık, terzilik ve tekstil fabrikasında işçilik de bulunan katılımcı Derya fasona bağlı çalışmanın sosyal hayatı engellediğini şu sözlerle ifade etmektedir:

“...tekstil işim daha iyiydi. Cumartesi günü de mesela öğlen tatil oluyordu. Geziyorduk beyimle. Tekstilde çalışsam bir gün ederdim. Gece yemeğini pişirsem tatil günüm boş olurdu, gezerdim. Ararlıyordum ben onu. Geziyordum. Yani tekstilde hayatım daha iyiydi...Şimdi altı gün çalışıp kalan tek günde de evi temizliyorum...”

Derya'ya göre hurdacılık işi de kazanç ve boş zaman anlamında daha avantajlıken hurdacılık ve tekstil işçiliğinden isteği dışında ayrılması yüzünden şartlar, onun fasondaki işi kabul etmesine neden olmaktadır.

3.9. İşleriyle İlgili Problemleri

Bağımlı ve bağımsız çalışan kadınlar için ev-eksenli çalışma sorunlarının başında özellikle parça başına ücretin düşük olması yer almaktadır. Ürün, üretilip doğrudan pazara sunulsa da sipariş usulü müşterinin istediği şekilde yapılsa da fason işverenin getirdiği iş şeklinde olsa da parça başına ücret düşüktür. Maliyeti 6 TL'yi bulan yazma oyasını 13 TL'ye satan Gülay için el emeğinin değeri ve ürünün bedelinden elde ettiği kazanç 7 TL'dir. Aynı şekilde katılımcı Şeyma'nın tüm haftasını harcadığı bir sipariş için 75 TL kazanması benzer bir örnektir.

Bir fason işletmeden bir diğerine farklılık gösteren parça başına ücretler, yapılan işin niteliğine göre değişmektedir. C işyerinin getirdiği iki çeşit nevresimin parça başına dikimi 15 kuruş ve 30 kuruştur. Katılımcı Neşe her ikisinden de saatte 60 tane yapabileceğini ifade etmiştir. Bu, işinden saatte 9 ile 18 TL¹¹ arasında kazanabileceğini göstermektedir. A işyerindeki işte ise parça başına kazanılan ücret çok daha azdır. A işyerinin getirdiği (500lü havlu paketleri) paketlerin bir tanesi işçi için (yeni arttırılan ücret tarifesine göre) 4 TL iken aracı işçi için 4,5 TL'dir. İşin el becerisi ve tecrübeye göre minimum 1,5 saatte bittiği hesap edilirse saati aracı için 3 TL iken normal işçi için daha düşüktür. D işyerinde de çeşitli işler olduğundan parça başı ücret farklılık arz etmektedir. İş veren Rüveyda'ya göre 25 kuruşa bağlama, 45 kuruşa havlu üzerine basit desen işleme tarzı işler, verimli bir çalışana 1,5 ayda 2000 TL kazandırmıştır.

Bağımsız çalışanlar, işin üretim-pazarlama-satış sürecinin tamamından sorumlu oldukları için her aşamada çeşitli sorunlarla karşı karşıyadırlar. Bunlardan ilki müşteriye erişim ve müşteri azlığı sorunudur. Sosyal çevrenin ve şahsi özelliklerin farklılığına dayalı olarak müşteriye erişim ciddi bir problemdir. Kazanç ve iş potansiyeli çoğunlukla müşteriye erişime bağlı olduğundan az müşteri kazanç düşüren en önemli unsur olmaktadır.

Çalışma hayatından el emekleri dışında uzak bulunan bağımsız çalışan kadınlar için en önemli sorunlardan birisi pazarlama sorunudur. Çalışma etiği ve ahlakından uzak olan kadın için yapılan ürünlerin satışı zor bir uğraştır. Çünkü kadın için gündelik hayatında da yaptığı bir iş için para kazanmak zordur. Bununla birlikte *enformel bağların satış bedelini düşürmesi* de pazarlama sorunu içinde düşünülebilse de bu problem,

daha ciddi bir sorun olarak düşünülebilir. Katılımcılar, yaptıkları ürünleri çevrelerinde sergiler ve pazarlarını oluştururken yakın çevrelerine herhangi bir satış stratejisinden bağımsız olarak tamamen enformel bağlar yüzünden fiyatları düşürdüklerini ve hatta bedelsiz teslim ettiklerini ifade etmişlerdir.

Katlanılan maliyet-üretim-pazarlama-satış zincirini bireysel anlamda gerçekleştiren bağımsız çalışan kadınlar, eksik pazar bilgilerinden dolayı ürettikleri malın değerinin ne olduğunu tam olarak bilememektedir. Dolayısıyla önlerine gelen siparişin maliyetlerine de katlanarak satış bedelini daha çok “kabul edici” davranmaktadırlar. Buna karşılık dernek bünyesiyle çalışan katılımcılar için pazar bilgisine dayalı pazarlık gücü, gelen her siparişi kabul etmeme konusunda rasyonel olmalarını sağlamaktadır.

Bağımlı çalışan kadınları kapsayan araştırma örneklemindeki katılımcıların büyük çoğunluğunun işleriyle ilgili çok çeşitli problemlerinin olduğu görülmektedir. Bu sorunlar, geniş yelpazede hem sosyal hayat hem de çalışma şartları çerçevesinde yoğunlaşmaktadır. Uzun çalışma saatleri ile eve ve aileye zaman ayıramama bu sorunların başında gelmektedir. Uzun çalışma saatleri, eve ve aileye kaliteli zaman ayırmayı engellemektedir. Sosyal hayat algısı televizyon izlemek, fatura ödemeye-ekmek almaya dışarı çıkmaktan ibaret bir hale gelmektedir.

İşin düzensiz gün ve saatlerde gelmesi, çalışma sürelerini doğrudan etkileyen bir sorundur. Bağımlı olarak ev-eksenli çalışan kadınlar, işlerini düzensiz almaktadırlar (Turgut, 2006: 74). Düzensiz gün ve saatlerde gelen iş, hem sosyal hayatı aksatmakta hem de gündelik işlerin yapılmasını engellemektedir. Öyle ki iş çok geç saatlerde gelse bile ertesi güne tamamlanması istendiği olmaktadır. Hatta gününü gecesine katarak çalışan A işyeri çalışanları, işlerini tamamladıklarında hazırlanmış paketleri söylenen saatte almaya gelmediklerini de belirtmiştir. Bu da kadınların iş motivasyonlarını düşürmektedir.

İşin az veya çok gelmesi de önemli bir sorundur. İşin az gelmesi düşük kazanç demekken çok gelmesi de yoğun çalışma ve zaman yoksulluğu demektir. Öztepe'nin (2012, 245) bulgusu kadının iş konusunda çalışmaya ve eve ayrılan zamana karar verebilme gücü dolayısıyla olumlu yöndedir. Ancak bu araştırma kapsamındaki kadınlar için (aracı hariç) izin isteme bile çok zorken işin yoğun olduğu dönemlerde işi zamanında yetiştirebilmek adına *duşa girmeye, yemeğe oturmaya* bile fırsat bulmada sıkıntılar yaşanmaktadır.

Atölyede çalışmayan kadınlar için iş, gün boyu evde çalışarak bitirilip teslim edilmesinden ibaret değildir. Yapılan iş, evi de batırmakta ve onu temizlemek de ekstra iş yaratmaktadır. Bu sorun, Öztepe'nin (2012, 247) bulgularıyla örtüşmektedir.

Düşük ücret yanında eksik ödeme yahut ödemelerde aksamalar da söz konusu olmaktadır. Ücret ödemelerinde aksama yahut eksik ödeme maddi anlamda belirsizlik yarattığı için bağımlı çalışanlar için önemli bir sorun olarak görülebilir. Ancak sosyoekonomik durumları görece kötü olan kadınlar, bu durumu sesli şekilde ifade edememektedir.

İşveren ile çalışan yahut aracı ile çalışan arasında yaşanan kayırmacılık problemi, işverenle ve aracıyla doğrudan yaşanan bir problem olabilmektedir. Örneğin işin dağıtımını, aracının elinde olduğundan durum bir keyfiyete dönüşebilmektedir. Kendisine yakın olan kadınlara daha fazla iş ve dolayısıyla gelir elde etme hakkı veren aracıyla zaman zaman problemler yaşanmakta ve hatta iş bırakmalar olmaktadır. Ayrıca bu kayırmacılığa iş almama isteğine uyulması,¹² işin kolay yapılmasını korunan işçiye verilmesi¹³ gibi farklı şekillerde de rastlanabilmektedir. A işyerine bağlı olarak çalışan kadınlar örneği, işçiler arasında kayırmacılığın fark edilmesinin, işi alabilmek için bir rekabet ortamına yol açtığı görülmektedir. Rekabet ortamı, X apartmanında çalışan kadınlarla Y apartmanında çalışan kadınlar arasında kolektif bir şekilde kutuplaşmaya yol açmaktadır. Burada temel etkenin aracının ayrımcı tutumunun sezilmesi yahut görülmesi olduğu katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Birbirine sosyal anlamda daha yakın olan (aynı apartmanda kalan) kadınlar arasında rekabet görülmemekte, aksi halde rekabet söz konusu olmaktadır. Aynı zamanda D işyerinde yapılan görüşme ve gözlemler, Rüveyda'ya yakın olan çalışanlarının da sırf bu yakınlıktan dolayı benzer bir tutumla öteki çalışanlardan ayrıldığı tespit edilmiştir.

İşin sürekli tekrarlanan bir iş olması, fazlaca ifade edilmese de net şekilde gözlemlenen bir sorundur. Yapılan işin tek düze ve tekrarlanan bir iş olması çalışanın bu işi benimsememesine yol açmaktadır. Yapılan iş, iş tatmini olmadan tamamen ekonomik gerekçelerle yürütülmektedir.

Genel Değerlendirme: Bulgulara Dair Bir Karşılaştırma

Denizli ilinde tekstil sektörü, kadınların çalışma hayatına katılımı açısından önemli bir yere sahiptir. Bunun sebebi, sektörün geleneksel olarak kadınlaşmış bir sektör olmasıyla doğrudan ilintilidir. Kültürel etkenler

(kadının aile içindeki konumu, vb.), kadının el becerisi, vb. değişken unsurlar onun aslında evde de yaptığı işi, ekonomik anlamda bu sektörde kullanabilmesini sağlamaktadır.

Sektöre çeşitli yollarla “isteyerek yahut ekonomik zorunluluk” dolayısıyla giren kadın için seçilecek üç yol vardır. Ya doğrudan fabrikada işçi olarak el becerisini orada kullanacaktır ya kendi el emeğini başkasına bağlı olmadan evinde üretip dışarıya pazarlayacaktır ya da fason işletmelere bağımlı olarak evde üretim yapacaktır. Araştırma kapsamında ele alınan son iki grubun üyeleri, çeşitli sebeplerle evde üretim yapmak zorunluluğu içinde bulduklarından fabrikayı tercih edememektedir. İki grup içerisinde farklı başlıklarda değerlendirilen ev-eksenli çalışanların sosyoekonomik farklılık ve benzerliklerini özet olarak şu şekilde değerlendirebiliriz:

❖ Benzer Yönler

Ev-eksenli çalışan kadınların genellikle kendilerine ait sigortası bulunmamaktadır (Tablo 2). Bu anlamıyla bir kayıtlılık söz konusu olmayıp kayıtdışı çalışma söz konusudur. Bulgu, Aktaş'ın (2013, 265) ve EVÇAD'ın (2015, 20) bulgularını desteklemektedir. Özellikle bağımlı çalışanlarda eşin sigortasından faydalanma, sigortanın ihtiyaç olarak görülmemesi için genellikle yeterli bir gerekçedir.

Tablo 2: Araştırma Bulgularına Göre Bağımlı ve Bağımsız Çalışma Ayrımında Benzer Yönler

Benzer Yönleriyle Bağımlı ve Bağımsız Çalışma
1. Kayıtdışılık
2. Elişine dayalı işlerin ekonomik anlamı dışında uzun yıllardır yapılması
3. El becerisine dayalı bir iş geçmişi yahut birlikte yürütülen işlerin varlığı
4. Esnek çalışma saatleri
5. Ücretin iş tamamlandıktan sonra alınması
6. Kadının düzensiz kazancı dolayısıyla hane gelirinin net olarak bilinmemesi
7. Düşük ücret
8. Evde çalışmayı tercih etmenin sebepleri: ailevi gerekçeler, makine bilmeme ve yaşın ilerlemiş olması
9. İşlerin yoğun olduğu dönemlerde hane fertlerine yeterli-kaliteli zaman ayıramama

Kadınların büyük çoğunluğunun iş deneyimi ve/veya birlikte yürütülen işleri bulunmaktadır. Bu işler genellikle el becerisi gerektiren ya da toplumda kadınlar tarafından tercih edilen/kadına dayatılan mesleklerden oluşmaktadır.

Hane gelirleri net olarak bilinmemekte yahut değişiklik göstermektedir denebilir. Bunun en önemli sebebi kadın emeğinin getireceği gelirin dönem dönem değişiklik arz etmesidir. Kimi dönemler hiç iş/satış yapılmazken kimi dönemler aşırı yoğunluk söz konusu olmaktadır. Bu halde hane gelirine katkı sağlayan kadının geliri düzensiz ve belirsizdir.

Çalışma saatleri esnekler. Ücretler, (dernek bünyesindeki çalışma hariç) iş tamamlanıp teslim edildikten sonra alınmaktadır. Bağımlı çalışanlarda bu ödeme genelde aylık olurken bağımsız çalışanlarda işin bitimiyle gerçekleşmektedir.

İşlerin ve siparişlerin yoğun olduğu dönemlerde yetiştirilmesi gereken işler dolayısıyla eve ve aile fertlerine zaman ayırmada sorunlar yaşanmaktadır. Bu anlamda özellikle bağımlı çalışan kadınlarda bir zaman yoksulluğu ve çalışma baskısı söz konusudur.

❖ Farklı Yönler

Eğitim durumu, bağımsız çalışanlarda standart değilken fasona bağımlı çalışanlarda ilkökul ve daha aşağısı şeklindedir. Bu açıdan bakıldığında bağımlı çalışanların beşeri yatırımlarının daha düşük olduğu görülmektedir. Şanlıurfa ve Diyarbakır illerini kapsayan nicel araştırmanın bulguları hem fason işletmelerde hem sipariş usulü çalışmalarda hem de kendi hesabına çalışmada eğitim durumlarının düşük olduğu yönündedir (EVÇAD 2015, 16-20). İller arasında bu bağlamda bir farklılık olduğu düşünülebilir.

Bağımsız çalışmada iş çeşitliliği fazladır, bağımlı çalışmada ise çoğunlukla tekrarlanan ve standart bir iş mevcuttur. Bağımsız çalışanlar, gelen siparişler -standart işleri içerse dahi- kendilerinin doğrudan yapıp pazara sundukları ürünlerde değişikliğe giderek iş çeşitliliğini sağlamaktadırlar.

Bağımsız çalışanlar yaratılan ürünün başından sonuna kadarki tüm aşamalarına haizdir. Bağımlı çalışanlar ise yalnızca kendilerine verilen kısmıyla ilgilenmekte; öncesi yahut sonrasını bilmemekte, müşterinin kim olduğunu sorgulayamamaktadır. Bu anlamıyla bir yabancılaşma söz konusudur.

Çalışma saatleri esnek olsa da bağımsız çalışanlar, genellikle işlerinin gün ve saatlerini belirlemede karar verici konumdadırlar. Ancak bağımlı çalışanlar, esnek saatlerle çalışsalar da işin niteliği-sürekliliği-teslimat zamanlamasına göre hareket etme zorunlulukları, vb. dolayısıyla karar verici konuma sahip değildirler.

Çalışma saatlerinin esnekliğine bağlı olarak gelen siparişi kabul etmeme durumu bağımlı çalışmada söz konusu değildir. Çok zorda kalınmadığı sürece o iş yapılacak ve teslimat zamanlamasına göre servise verilecektir.

Bağımsız çalışanlar işin yürütümünde aile içinden yardım almamaktayken bağımlı çalışanların geneli, sürekli olarak yardım almaktadır. Ev işlerinde de benzer durum söz konusudur. Ev işleri genel olarak yetişmeyen bağımlı çalışanlar, aile içinden yardım almakta iken bağımsız çalışanlar genellikle işlerini yetiştirmekte ve aile içinden yardım almamaktadır.

Kullanılan girdilerin bir bölümü işverenler tarafından karşılanan bağımlı çalışanlara göre bağımsız çalışanlar işlerinin doğası gereği maliyetlere katlanmaktadır. Bağımlı çalışmada özellikle kolay tükenen girdiler (bant, ip, vb.) işveren/fason tarafından sağlanırken kolay tükenmeyen girdiler (makas, kasnak, vb.) çalışanlar tarafından karşılanmaktadır. A işyeri örneğinde önceden bant ve makası karşılayan fason işveren artık sadece bantın maliyetini karşılamakta ve çalışanlara teslim etmektedir.

Sosyal hayat algısının bağımsız çalışanlar ve bağımlı çalışanlar arasında çok farklı olduğu tespit edilmiştir. Bağımsız çalışanların sosyal hayattan uzak kalmadan hatta işlerinin niteliği gereği sosyal hayatın içinde de buldukları söylenebilirken bağımlı çalışanlar için durum aynı değildir. Bağımlı yahut bağımsız çalışan kadın yeri geldiğinde ev hayatı ile iş hayatını birbirine iliştiirmektedir. Burada bağımlı çalışan için bir zorunluluk söz konusudur. Ev hayatının içine giren iş ortamı, sosyal hayatın buralarda devam etmesine yol açmaktadır. Fason işletme çalışanı olan Ceylan ile yapılan görüşme, evlerinin salonunda yetişmesi gereken bir işin yürütümü esnasında yapılmış ve yetişmesi gereken iş için edilen acele gözlenmiştir. Aynı şekilde Neşe ile yapılan görüşmede de atölyede bir yandan televizyon izlenirken bir yandan çocuklarla birlikte işin yürütümüne tanık olunmuştur. Kendi hesabına çalışan katılımcılar bu anlamıyla daha rahat ve daha telaşsız bir şekilde işlerini yürütmektedirler.

Bağımlı çalışan kadınların yıl boyunca tatil dönemlerinin yalnızca dini bayramlardan ibaret olduğu; bağımsız çalışanlarda böyle bir durum olmadığı görülmektedir. Bağımsız çalışanlar, kendi inisiyatiflerinde karar verme konusunda daha etkindirler.

Yürüttükleri işin sosyal hayatlarını engellemediğini net bir şekilde ifade eden bağımsız çalışan katılımcıların aksine fason işletme adına çalışan kadınlar genel olarak sosyal hayatlarının engellendiğini belirtmektedirler. Bu tutumlar her iki işi yapmış/yapmakta olan iki grup içerisinde de yer alan kadın çalışanlar tarafından ifade edilmiştir. Nitekim işin taşınabilirliği (-ki bu durum sosyal alandan uzaklaşmadan üretime devam etmek anlamına gelmektedir), işin çevreyi kirletmeyen nitelikte olması ve yapılan iş üzerinde (üretim zamanındaki esneklik payı ve işin kabulü konularında) karar verebilme gücünün bağımsız çalışmada olması sosyal hayattaki konumlarını devam ettirebilmelerini sağlamaktadır. Öte yandan bağımlı çalışanlar, verilen işin verilen saatte teslim edilmesi şartıyla işi aldıklarından ve yaptıkları işin çevreyi kirletmesi ve taşınmaz nitelikte olması gibi sebeplerle sosyal hayatları oldukça kısıtlanmakta ve bu sosyal hayat, iş arkadaşlarıyla yapılan iş esnasında kurulan hayattan öteye geçememektedir.

İşle ilgili problemlerde şiddeti farklı olsa da iki grubun ortak sorunu düşük ücrettir. Bunun dışında bağımlı çalışanların şikayetleri işin düzensiz gün ve saatlerde gelmesi; gelen bu işin de bazen çok az bazen çok fazla olması çevresinde dolanmaktadır. Bu çerçevede haneye, sosyal hayata zaman ayırmada sıkıntılar yaşanmaktadır. Bağımsız çalışanların ücret dışındaki en büyük sorunları ise pazarlama, eksik bilgi ve enformel bağların işin yapılmasına engel olması şeklindedir.

Özet olarak toparlanacak olursa ev-eksenli çalışmanın bağımlı ve bağımsız çalışma ayrımında sosyo-ekonomik unsurlara dair farklı yönler Tablo 3'teki gibidir:

Tablo 3: Araştırma Bulgularına Göre Bağımlı ve Bağımsız Çalışma Ayrımında Farklı Yönler

	Bağımlı Çalışan Kadınlar	Bağımsız Çalışan Kadınlar
F	1.Eğitim durumu ilkökul ve altı	1.Eğitim durumu görece iyi

a	2.İş standart ve tekrarlanan	2.İş çeşitliliği fazla/fazlaştırılabilir
r	3.Üretimin kendine düşen kısmına haiz	3.Üretimin her aşamasına haiz
k	(müşteri, fiyatlar, üretimin öncesi-sonrasına	4.Çalışma saat ve günlerini belirlemede görece
l	yabancılık)	rahatlık
ı	4. Teslimat zamanlamasına uymak ve istenen	5.İşi kabul etmeme, işin ne zaman yapılacağına
Y	günde işin teslimi zorunlu	karar verme gücü bulunmakta
ö	5.İşi kabul etmeme söz konusu değil (aracı	6.Girdilerin maliyeti çalışanın üzerinde
n	hariç)	kalmakta
l	6.Girdilerin maliyeti paylaşılmakta	7.Sosyal hayat görece iyi
e	7.Sosyal hayat algısı yok denecek düzeyde	8.Tatil dönemleri değerlendirilebilmekte
r	8.Dini bayramlar dışında tatil yok	9.Sorunlar: pazarlama, eksik bilgi ve enformel
	9.Sorunlar: İşin düzensiz gün ve saatlerde, az	bağların kazanca engel olması
	yahut çok gelişi	

Araştırma genel olarak değerlendirilirse sosyoekonomik bağlamda fason işverene bağlı olarak çalışan kadınların durumlarının görece daha kötü olduğu söylenebilir. Ekonomik, sosyal ve kültürel sebeplerle fason işi yapmayı tercih eden/bu işte çalışmaya zorlanan kadın ise içinde bulunduğu sosyoekonomik düzenin devamını sağlamaktadır. Çünkü yapılan iş, kadının ve hanesinin konumunu düzeltmek yerine geçimi idame ettirmek, pazar parası çıkarmak şeklinde düşünülmektedir. Düşük gelirli haneye düşük bir kazanç getirmek için yapılan bu iş zaman yoksulluğu, güvence noksanlığı ve ağır çalışma koşulları ile birleştiğinde sosyal hayat algısını bile kısıtlamaktadır. Sosyal hayat, televizyon-film izlemek, fatura ödemeye-ekmek almaya çıkmak, hafta sonu hane yakınında kısa bir yürüyüş veya küçük bir piknik yapmak şeklinde algılanmaktadır.

Sonuç ve Politika Önerileri

Ev-eksenli çalışan kadınlar, el emeklerini genellikle “iş” olarak değil, zaten var olan “el becerilerinin aileye bir katkısı” olarak düşünmektedirler. Yapılan işin *görünmeyen bir iş* olması ve genellikle *kadına düşen ailevi yükümlülükler ile iş ayırımının* farkında olunmaması sebebiyle ev-eksenli çalışan kadınlar, sosyo-ekonomik anlamda işgücü piyasasında dezavantajlı konumdadırlar. Bu bağlamda kadınların bağımlı-bağımsız çalışmaları arasında bir fark olmasa da işlerinin niteliği itibariyle farklı birtakım politika önerileriyle dezavantajlı konumları ortadan kaldırılabılır.

Bu politikaların ilki yapılan işin sosyal taraflara (özellikle de işgücü ve mikro girişimci açısından) bir ekonomik faaliyet, bir meslek olarak benimsenmesidir. Bilindiği gibi ev-eksenli çalışan kadın gruplarının en belirgin özellikleri kayıtdışlıktır. Bu kayıtdışlık bağımlı çalışmada işgücünün ve bağımsız çalışmada ise mikro girişimciliğin görünür olmasının önünde bir engel teşkil etmekle beraber iş güvencesi, sosyal güvenlik hakları, iş sağlığı ve güvenliği gibi haklardan faydalanmayı da önlemektedir. Hatta zaman esnekliğinden faydalanarak hem bağımlı hem bağımsız çalışma yürüten kadınların da konuyla ilgili bilinçsizliği nettir. “Eşlerin çalışmasına/emekliliğine dayanan bir sigortanın varlığı, genel sağlık hizmeti alımını sağladığı için kadınların sigortalı olmasına gerek yoktur” tutumu, kayıtlılığın artırılması yoluyla aşılmalıdır. Bu politika, sosyal tarafların hepsinde eşanlı yürütülmeli ve ardından azalacak olan kayıtdışlık, devletin denetim mekanizmaları yoluyla da minimum seviyeye çekilebilecektir. ÇSGB ve SGK denetim birimlerinin öncülüğünde ilgili diğer kurumların buradaki etkin rolü önem arz edecektir.

Bağımlı ve bağımsız çalışmada, mevzuat yenilikleri ve iyileştirmelerinin bu işleri yürütenler tarafından ekonomik bir faaliyette bulduklarının bilincinin aşılandığı varsayılarak mevzuat değişikliklerinin üzerinde durulmalıdır. Öncelikle bağımlı çalışan kadınlar için yürütülecek bir politika olarak uluslararası mevzuata uyum önerilebilir. Nitekim bu kadınların yaptıkları işe *sözde esnek çalışma* demiştik. Çünkü işin hangi saatte kaç günde bitireceği konusunda hiçbir esneklik payı olmayan kadınlar, günlük yahut gınaşırı gelen işleri günlük veya gınaşırı şekilde fason işverene teslim etmek durumundadırlar. Öyle ki işlerin az veya çok olması, kadınlara genellikle işi yetiştirmeleri konusunda esneklik payı tanımamaktadır. ILO'nun 177 numaralı sözleşmesinin kabulü ve ardından ulusal mevzuat düzenlemeleri bu sözde esnek çalışmanın önüne geçmede önemli birer araç olabilir. Ulusal mevzuat önerilerinin başındaysa bağımlı olarak ev-eksenli çalışanların Borçlar Hukuku kapsamından çıkarılıp iş ilişkisi niteliklerinin göz önünde bulundurularak İş Hukuku kapsamına alınması gerekmektedir. Bu çalışma biçiminin, İş Hukuku düzenlemelerinde yer almasının ardından tamamlayıcı hükümler ile Toplu İş ve Sosyal Güvenlik mevzuatı alanlarında da yer edilmeleri sağlanmalıdır. Böylece bağımlı olarak ev-eksenli çalışanların niteliklerinin de gerektirdiği gibi kanuni haklardan faydalanabilmelerinin yolu açılacaktır.

Ev-eksenli çalışanlar, mevzuattaki bu yeniliklerle birlikte asgari ücret, iş sağlığı, sendikal haklar, genel sağlık sigortası, emeklilik gibi haklardan faydalanabilecektir.

Mevzuatta görece daha sağlam yeri bulunan¹⁴ bağımsız çalışan kadınlara yönelik özel bir politika olarak kooperatifleşme verilebilir. Araştırmada GİKAD bünyesinde kolektif şekilde bağımsız çalışan kadınların haklarını koruma kanallarının daha güçlü olduğu görülmüştür. Ücret, iş koşulları, vd. konularda beraber hareket eden dernek, kendisine sunulan işe ait ücret konusunda pazarlık yapabilme, üyeler arasında konu hakkında tartışıp karar verme gibi yöntemlerle haklarını korumayı görece daha iyi başarmaktadır. Bu şekilde dernek üyeleri, (şahsi işleri dışında) dernek bünyesinde kabul ettikleri işlerden düzenli ve görece iyi ücretler almaktadır.

- ¹ Ayrıntılı veri için bkz: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (2014), Türkiye İstatistik Kurumu (2012)
- ² Ev-eksenli çalışmanın vasfı düzeyi düşük işlerden olmadığını belirten Atasü-Topçuoğlu, alan araştırmasında (2010) yapılan işlerin arasında nitelik gerektirenlerin de bulunduğunu tespit etmiştir. Bu anlamıyla vasıflılık konusu tartışılabilir.
- ³ Eğretilişme; güvencesiz, insanca yaşama koşullarının sağlanacağı gelir düzeyine sahip olunmadığı, mesleki beceri tanımının bulunmadığı işleri ifade etmek için kullanılmaya başlamıştır (KEİG, 2015: 7).
- ⁴ Ev-eksenli olarak bağımlı çalışan kadın, evde çalıştığı süreçte gerçekleştirdiği üretimin/hizmetin kazancını elde etse de aslında evin temizlik, elektrik, vb. maliyetleri işverenden alınıp işçiye yüklenmiş görünmekte, bu da işçinin net kazancının aslında eline geçen ücretten daha düşük olacağını göstermektedir.
- ⁵ Fason işletmeye çalışacak kadınları bulan ve onlarla birlikte bu işi yürüten *ikincil aracı* niteliğindeki katılımcıdır.
- ⁶ Dernek bünyesinde çalışan katılımcılar (Şeyma, Tülay, Umut, Yağmur, Zeynep) şahsen veya dernekte kolektif bir biçimde de olsa sipariş usulü çalışmaktadırlar. Dernekte yapılan işler, şahsa yönelik bir sipariş olmayıp güven kazanılmış büyük firmalar tarafından derneğe gelinerek verilen siparişlerden oluşmaktadır. Dernek ve üyeleri bu iş ile ücretlerinin uygunluğunu da göz ederek ilgili siparişle ilgili edinimler hakkında da pazarlık yapmaktadırlar. Katılımcıların elde ettikleri kazançlar, siparişlerin teslimleri anında gerçekleşirken derneğin burada da bir avantajı vardır. Dernek kendisine gelen toplu siparişlerin ücretlerinin yarısını peşin olarak alıp çalışacak üyelerine vermekte ve kalan yarısı için işin tamamlanması beklenmektedir.
- ⁷ Bu anlamıyla katılımcı, ulusal mevzuatta bağımlı çalışan olarak 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun (m.461) yanında bir mikro girişimci (bağımsız çalışan) olarak 193 sayılı Gelir Vergi Kanunu'nu (m.9/1-6. bendi) ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun (geçici m.16/3.fıkrası) kapsamına aynı anda girmektedir. Ancak Hattatoğlu'nun bulguları bu durumun eşanlı değil, sırasıyla gerçekleştiği bir örnekleme dayanmaktadır.
- ⁸ Mevcut işlerinden elde ettikleri gelirler, emeklilik aylıkları, eşlerin gelirleri ve emeklilik aylıkları toplamı.
- ⁹ Katılımcı Mine için bu işin tercih edilmesinin gerekçesi kendi işini (havluya taş basma) yapan pek fazla örneğin bulunmamasıdır. Dolayısıyla kazancı, görece iyidir.
- ¹⁰ Bu kanal çoğunlukla derneğe (GİKAD) gelen siparişlerdir. Dernek faaliyetleri içerisinde önemli yeri bulunan bu hizmet, kadınların el emeklerini satmalarını sağlamaktadır.
- ¹¹ Neşe'nin kendi atölyesi olduğu unutulmamalıdır.
- ¹² Normalde gelen işi dağıtan aracı, her çalışana iş vermektedir. Ama yakınındaki bir işçi o günlük iş istemezse bu isteğe uyabilmektedir.
- ¹³ Örneğin A işyerinin getirdiği işlerde koyu renkli havluların temizliği gözle görülmesi güç olduğu için daha zorken açık renk havlularda daha kolaydır.
- ¹⁴ 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun tamamlayıcı hükümlerine rağmen -önceki paragraflarda da bahsi geçtiği gibi- kadının yaptığı işi bir *yardım*, *vakit geçirme* yahut *ailevi yükümlülük* olarak değerlendirdiği/bu şekilde değerlendirmeye itildiği unutulmamalıdır. Bu durum, ilgili kanun hükümlerinin yeterli olabilmesinin, yapılan işin bir işgücü faaliyeti olarak çalışanlara aktarılmasıyla doğrudan ilişkili en önemli unsur olduğu düşünülmelidir. Kısaca, mevzuat değişikliklerinin tek başına yeterli olmayacağı düşünülmelidir.

Kaynakça

- Aktaş, Gül. «Üretiyorum Öyleyse Varım: Buldan'da Ev Eksenli Çalışan Kadınların Aile ve Toplumsal Yaşamda Görünmeyen Emeği.» *Sosyal ve Beşeri Bilimler* 5, no. 1 (2013): 258-267.
- Atasü-Topçuoğlu, Reyhan. «Kadın Emeği Nasıl Değersizleşir? Enformel Alan ve Ataerkilliğin Eklemlenme Mekanizmaları: Bilinçli Saklama ve Saklayarak Değersizleştirme.» *Praksis*, 2009: 87-104.
- Atasü-Topçuoğlu, Reyhan. «Kapitalizm ve Ataerkillik Enformel Alanda Nasıl Eklemlenir? Bilinçli Saklama ve Saklayarak Değersizleştirme Mekanizmalarının Ev Eksenli Çalışmada İşleyişi.» *Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği: Türkiye Örneği* içinde, yazar Saniye Dedeoğlu ve Melda Yaman Öztürk, 79-124. İstanbul: SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı, 2010.
- Atasü-Topçuoğlu, Reyhan. «Küreselleşme ve Üretim Esnekleşmesi Sürecinde Kadın Emeği.» *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 2012: 3-7.
- Berkün, Sanem, Nur Dilbaz Alacahan, ve Rüya Ataklı Yavuz. «Kadın İstihdamını Artırmada Alternatif Bir Değerlendirme: Evde Çalışma» *International Anatolia Academic Online Journal* 2, no. 2 (2015): 43-60.
- Birleşik Metal İşçileri Sendikası. *Ev-Eksenli Çalışanlar ve Örgütlenmeleri*. İstanbul: Birleşik Metal-İş Yayınları, 2003, 12-56.
- Creswell, John W. *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. Çeviren Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2013.
- Çınar, Sidar. «Ev Eksenli Çalışan Kadınların İlişki Ağları: Sömürü İlişkileri ve Toplumsal Farklılıklar Eşliğinde Dayanışma.» *Toplum ve Bilim*, 2012: 146-167.
- Erdut, Tijen. «İşgücü Piyasasında Enformelleşme ve Kadın İşgücü.» *Çalışma ve Toplum*, no. 3 (2005): 12-48.

- Erdut, Tijen. "Toplumsal Cinsiyet Bakımından Evde Çalışma." *Çalışma ve Toplum*, no. 2 (2011): 55-82.
- Ev Eksenli Çalışan Kadınlar ve Sosyal Haklar Derneği. "Ev Eksenli Çalışan Kadınların Sosyal Haklarının Geliştirilmesi Projesi: Ev Eksenli Çalışan Kadınlar ve Genel Durum Analizi." Diyarbakır, 2015.
- Eyrenci, Öner, ve Kadriye Bakırcı. *Dünyada ve Türkiye'de Evde Çalışma ve Eve İş Verme*. İstanbul Ticaret Odası, İstanbul: Prive Grafik & Matbacılık San. ve Tic. Ltd. Şti., 2000, 9-57.
- Hattatoğlu, Dilek. *Ev Eksenli Çalışan Kadınlar ve Sosyal Örgütlenme*. Aralık 2000. <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4200/ev-eksenli-calisan-kadınlar-ve-sosyal-orgutlenme#.VqYA2pqLRXE> (erişildi: Ocak 25, 2016).
- Kadın Emeği ve İstihdam Girişimi Platformu. *Türkiye'de Kadın Emeği ve İstihdamına Yönelik Politikalar Araştırması*. İstanbul: KEİG Yayınları, 2013.
- Kadın Emeği ve İstihdam Girişimi Platformu. *Çalışma Yaşamında Eğretilik, Eğreti İstihdam ve Atipik İstihdam İlişkisi*. İstanbul: KEİG Yayınları, 2015.
- Kadın Emeği ve İstihdam Girişimi Platformu. "Ev Eksenli Çalışanların Sorunları ve Talepleri Neler?" *Kadın Emeği ve İstihdam Girişimi*. Haziran 2014. www.keig.org/.../ev-eksenli-calisma-bilgi-notu%20Haziran%202014.pdf.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. *Türkiye'de Kadın İşgücü Profili ve İstatistiklerinin Analizi*. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Ankara: Duygu Matbacılık, 2014.
- Karadeniz, Oğuz. "Türkiye'de Atipik Çalışan Kadınlar ve Yaygın Sosyal Güvencesizlik." *Çalışma ve Toplum*, no. 2 (2011): 83-127.
- Keskin, Doğan. "Bağımlı Ev Eksenli Çalışanların Hukuki Konumu." *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 2012: 16-23.
- Metin, Şahin. *Kayıt Dışı İstihdam ve Esnek Üretim Sürecinde Kadın Emeğinin Durumu: Türkiye'de Ev-Eksenli Çalışma*. Uzmanlık Tezi, Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2011.
- Önder, Nurcan. "Türkiye'de Kadın İşgücünün Görünümü." Düzenleyen: Fazıl Aydın ve İlknur Polat. *ÇSGB Çalışma Dünyası* 1, no. 1 (2013): 35-58.
- Özer, Mustafa, ve Kemal Biçerli. "Türkiye'de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi." *Sosyal Bilimler*, 2003-2004: 56-88.
- Öztepe, Nagihan Durusoy. "Ev Eksenli Çalışan Kadınlar ve Denizli Örneği." Doktora Tezi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, T.C. Ankara Üniversitesi, Ankara, 2012, 44-285.
- Punch, Keith P. *Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. Düzenleyen: Zeliha Etöz. Çeviren Dursun Bayrak, H. Bader Arslan ve Zeynep Akyüz. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2011.
- Tan, Gizem. "Atipik İş Sözleşmelerinden Evde Çalışma ve Tele Çalışma." Yüksek Lisans Tezi, Özel Hukuk Anabilim Dalı, Başkent Üniversitesi, Ankara, 2007, 1-40, 72-82.
- TC Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. "Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023)." 2013.
- TC Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. "Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023) Ulusal Eylem Planları (2014-2016)." 2014.
- Toksöz, Gülay. "Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Kalkınma ve İşgücü Piyasaları." *Sendikacılık Akademisi Ders Notları 2* içinde, yazar TÜRK-İŞ, 285-305. Ankara: Aydoğdu Ofset, 2013.
- Turgut, Ezgi. "Enformelleşmiş İstihdam İçinde Kadın Emeği ve Ev Eksenli Çalışma." Yüksek Lisans Tezi, İktisat Anabilim Dalı, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2006, 7-85.
- Türkiye İstatistik Kurumu. *İstatistiklerle Kadın Women In Statistics*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, 2012.
- TÜSİAD. *Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset*. İstanbul: Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş., 2000.
- Urhan, Betül. "Görünmezlerin Görünür Olma Mücadeleleri: Çalışan Kadın Örgütlenmeleri." *Çalışma ve Toplum*, no. 2 (2009): 83-110.

Yumuş, Akın. *Kalkınma Planları Çerçevesinde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Anlayışının Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Boyutları*. Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara: Afşaroğlu Matbaası, 2011, 39-70.